

medievistika

OLIVIER MARIN

GENEZE PRAŽSKÉHO
REFORMNÍHO HNUTÍ
1360-1419

Karolinum

Geneze pražského reformního hnutí (1360-1419)

Olivier Marin

Recenzoval: prof. PhDr. František Šmahel, DrSc.

Z francouzského originálu přeložila Karolina Srncová
Doslov Petr Čornej

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Redakce Kamila Veselá
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Na obálce „Vratislavský prospekt“, Praga Bohemiae Metropolis, accuratissime
expressa (The University Library in Wrocław, sign. 4845-IV.C)
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2017
Text © Olivier Marin, 2017
Translation © Karolina Srncová, 2017
Afterword © Petr Čornej, 2017
Cover photo © The University Library in Wrocław, Poland, 2017

ISBN 978-80-246-3136-3
ISBN 978-80-246-3140-0 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2018

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

(medievistika)

Obsah

Úvodní slovo k českému vydání	9
Úvod	11
„Doba předhusitská“ – původ a rozpory jednoho historiografického mýtu	11
Problém metody	14
Praha na konci století	18
 Část první: Počátky	
Úvod	25
I. Kolektivní profil pražských reformátorů	27
1. Tavicí kotlík univerzitního prostředí	27
2. Právo jako podnět k vyhranění	36
3. Rivalita s žebravými řády	42
4. Byla reformní strana stranou českou?	48
II. Dynamika pražské reformace	58
1. Církevní reforma: velikost a rozporuplnost jednoho ideálu	58
2. Reforma v praxi: wyclifismus a univerzitní svoboda	68
3. Střetnutí s konciliarismem	77
4. Předčasně zrozená reformace?	85

III. Myšlenková výbava pražských reformátorů ..	95
1. Tři disciplíny: <i>lectio, disputatio, predicatio</i>	95
2. Podmínky a metody práce	109
3. Prostředky a cesty šíření	121
Závěr	134

Část druhá: *Nova et vetera*

Pražský spor mezi světským klérem a řeholníky

Úvod	137
-------------------	------------

I. První popudy

1. Žebravé řády v Čechách: úspěchy a překážky (asi 1220 – asi 1350)	139
2. Konrád Waldhauser a počátky sporu	149
Závěr	166

II. Vlivy

1. Z Prahy do Paříže a nazpět	167
2. Nakonec přišel Wyclif... ..	184
Závěr	192

III. Krize

1. Jan Hus a církevní řády	194
2. Od odporu k mnichům k antiklerikalismu	205
Závěr	217

Část třetí: *Ecclesia Christi de Bohemia*

Úvod	221
-------------------	------------

I. České země a Řím

1. Přiznaná poslušnost	222
2. Vzdůst kritiky	230
3. Cesta k protiřímskému komplexu	249
Závěr	264

II. Mistři a moc	265
1. Politická imaginace pražských intelektuálů	
14. století	265
2. Wyclifská strategie: král, šlechta a moc	273
3. Právo na odpor? Lid a moc	285
Závěr	295
 III. Jak být Čechem?	297
1. Probuzené vědomí slovanského křesťanství?	297
2. Hledání otců zakladatelů	307
3. „Nejkřesťanštější království“: osud jednoho argumentu v husitském sporu	320
Závěr	328

Část čtvrtá: Univerzitní mistři a laická zbožnost

Úvod	333
-------------------	-----

I. Otázka častého přijímání svátosti oltářní u laiků	335
1. Eucharistická zbožnost v českých zemích ve 14. století	336
2. Socializace mystična: od <i>Malogranatum</i> k Tomášovi ze Štítného	343
3. <i>Questio vexata</i> : univerzitní diskuze o častém přijímání	352
4. Česká církev tváří v tvář častému přijímání: od jeho zákazu ke schválení	360
Závěr	379

II. *Lingwa Vulgaris, Lingwa Naturalis*

Lidový jazyk v pohledu pražských teologů	380
1. Modlit se lidovým jazykem ve 14. století	380
2. Jan z Holešova a Tomáš ze Štítného tváří v tvář užití češtiny v teologii	386

3. <i>Ad utilitatem fidelium</i> : překlady Bible a liturgie	
v husitském hnutí	394
Závěr	404

III. Kajícnice, vizionářky a „kazatelky“

Ženy v náboženském životě	406
1. Jeruzalém a místo kajícnic v reformní utopii	406
2. <i>Birgittania</i> : recepce svaté Brigity Švédské	
v Čechách	418
3. Ženy se chápou slova	432
Závěr	441

Závěr	443
--------------------	------------

České reformní hnutí, husitství

a pozdní středověk v pohledu Oliviera Marina

Doslov k českému vydání (Petr Čornej)	449
Seznam zkratek	463
Prameny a literatura	466
Rejstřík	517

Úvodní slovo k českému vydání

Tato kniha ve své podstatě vznikla z disertace obhájené roku 2000 pod vedením Jacquese Vergera. V té době se církevní dějiny středověkých Čech stěží probíraly z nucené letargie, v níž spočívaly do roku 1989. Po dobu komunistického režimu byly vykázaný do řad pomocných věd historických, považovaných za ideologicky neškodné. Zde mohly církevní dějiny růst leda pod nepřímými tituly: výzkum církevních institucí se skrýval do rámce středověké správy, výzkum patrocinií spadl do historické geografie atd. Sametová revoluce tyto masky strhla. Po ní se z podnětu Františka Šmahela zrodila mladá generace badatelů. Na místě a mimo tehdy ustálené metody zahájila výzkum dějin kazatelství (Pavel Soukup), duchovní literatury v lidovém jazyce (Pavla Rychterová), středověkých proroctví (Pavla Cermanová), odpustků (Jan Hrdina), zbožných bratrstev (Hana Patková) a kultu svatých (Ota Halama). Tato úroda ovšem neuzrála ze dne na den. V době, kdy jsem obhajoval svoji disertaci, většina nového výzkumu dosud nevydala své plody. Byl jsem však unesen intelektuálním kvašením, jež kontrastovalo s relativní stagnací, kterou tehdy začínaly vykazovat církevní dějiny ve Francii. Aktuální překlad přihlíží k těmto novým polím výzkumu, do nichž jsem předtím pouze nahlédl. Původní francouzská verze byla nejen aktualizovaná, ale místy i opravená a přepsaná. Dozajista bych byl o svém díle méně přesvědčen, nebýt povzbuzování Martina Nejedlyho. S radostí mu proto toto dílo věnuji jako projev vděčnosti a přátelství.

Olivier Marin

Proč se husitství zrodilo v Praze? Jestliže platí Aristotelův výrok, že „poznáním počátků věcí lze lépe postřehnout jejich povahu“¹, potom tomuto hnutí můžeme porozumět jedině skrze dějiny jeho zrodu. Historici, kteří v něm spatřovali zároveň počátek a první článek v řetězu evropských reforemací, se pochopitelně zajímali především o jeho dlouhodobé následky.² Husitství nicméně nebylo absolutním počátkem. Aniž by tato kniha chtěla popřít modernost české reformace, má naopak v úmyslu navrátit se do momentu jejího zrodu, kdy tato dosud hledala svoji podobu v příboji rozmanitých a často protichůdných zkušeností.

„Doba předhusitská“ – původ a rozpory jednoho historiografického mýtu

Přijetí tohoto retrospektivního hlediska nutně naráží na určité obtíže, dané převážně iluzí dějinné nutnosti. Výzkum pražského reformního hnutí se totiž až příliš často spokojil s označením „doba předhusitská“, vzešlým ze záliby v analogiích, kterým bylo možné pohodlně obsáhnout celé půlstoletí předcházející husitské revoluci. Za vynálezce tohoto

¹ *Physica*, I, 1, 84 a 10. Aristotelův výrok byl v Praze dobře známý. Zmiňuje ho například Jan z Holešova (*Expositio cantici sancti Adalberti*, Zdeněk Nejedlý /ed./, in: *Dějiny husitského zpěvu*, sv. 1, Praha 1954, s. 316), „Secundo notandum, quia Aristoteles primo phizicorum in prohemio dicit: tunc unumquodque scire arbitramur, dum causas eius cognoscimus.“

² Paralela mezi českou a německou reformací, kterou načrtl teolog Amedeo Molnár, vyvolala mnohé debaty, které v poslední době opět oživil politický a historiografický vývoj. Viz Amedeo MOLNÁR, *Husovo místo v evropské reformaci*, ČSČH 14, 1966, s. 1–14; František ŠMAHEL, *La révolution hussite, une anomalie historique*, Paris 1985; a též, *Husitská revoluce*, 2. vydání, Praha 1996. Viz také kritické zhodnocení Ferdinanda Seibta: *Eine historische Anomalie?*, in: J. Pánek – M. Polívka – N. Rejchrtová (ed.), *Husitství – reformace – renaissance*, sv. 1, Praha 1994, s. 275–286.

pojmu můžeme považovat Otce národa, historika a politika Františka Palackého. Jeho vlivné dílo *Die Vorläufer des Hussitentums in Böhmen* (Předchůdci husitství v Čechách), které vydal roku 1846 pod jménem J. P. Jordana, okamžitě zavedlo tezi, že husitské hnutí zapouštělo své kořeny v půdě nesmiřitelného odporu k latinskému katolictví i k německví, o čemž měly svědčit reformní spisy jeho předpokládaných předchůdců Konráda Waldhausera, Milíče z Kroměříže, Matěje z Janova a Jana Štěkný. Ačkoli Štěkna byl později v této ustálené posloupnosti nahrazen Tomášem ze Štítného, koncepcí, kterou zavedl Palacký, přetrvala ve svém celku všechny historiografické zvraty. Mělo to své konkrétní politické důvody. Představa o předchůdcích husitství totiž přímo odrážela povahu národního obrození, hnutí, v němž se česky mluvící elity snažily dát svému národu v srdci Rakouského císařství konstitutivní vědomí vlastní, svébytné identity. Palackého teze představovala neocenitelnou výhodu zejména proto, že svým důrazem na kontinuitu myšlení u starých Čechů snižovala cizí vliv Wyclifův, na který naopak kladlo důraz německé dějepiscectví v čele s Johannem Loserthem. V duchu tohoto hledání národní legitimacy posléze československá historiografie hojně využívala označení „doba předhusitská“ k tomu, aby pražské teology a kazatele začlenila do zástupu předchůdců kostnického mučedníka. Ať už byla marxistická, nebo liberální orientace, snažila se odlišit slábnoucí staré síly od sil nových, které povstávaly od druhé poloviny 14. století, aby se završily spolu s husitstvím.³

Nelze říci, že by tato genealogická perspektiva postrádala svůj základ. V jistém smyslu je dokonce stejně stará jako samo husitství. Neodsoudil snad sám kazatel z Betlémské kaple v jednom ze svých kázání, prosloveném k počtě svatého Štěpána, četné postihy, jimž byli vystaveni Konrád Waldhauser, Milíč z Kroměříže nebo Matěj z Janova?⁴ Sami husité pak pěstovali památku těchto teologů, zatímco tridentské katolictví je, navzdory snahám jezuitů Bohuslava Balbína oddělit jejich případ od toho Husova, obvykle pranýřovalo. Ale ačkoli je spojování Jana Husa s těmito teology samo o sobě nemálo zajímavé, nesmí nám zastřít sku-

³ Názvy předních monografií k tomuto tématu hovoří samy za sebe: František LOSKOT, *Konrad Waldhauser, řeholní kanovník sv. Augustina, předchůdce Mistra Jana Husa*, Praha 1909; týž, *Milíč z Kroměříže, otec české reformace*, Praha 1911; Vilém HEROLD – Milan MRÁZ, *Johann Milíč von Kromsauer und das hussitische revolutionäre Denken*, MRP 21, 1975, s. 27–52.

⁴ Kázání č. 44 z 26. prosince 1410, in: *Sermones in Bethleem*, Václav Flajšhans (ed.), VKČSN, 1939, s. 147.

tečnost, že se v dané době k týmž předchůdcům odvolávali i Husovi odpůrci. O tom, že odkaz pražského reformního hnutí byl tehdy bezpochyby předmětem sporů, svědčí projev, jímž Stanislav ze Znojma oponoval svému bývalému žákovi:

Hus píše, že „nesvár se zrodil proto, že kněží Kristovi kázali proti smrtonosným pokleskům kléru“. To však není pravda, neboť v Českém království byli již od dávných dob, kdy Hus ještě dlel v ledví svého otce, neochvějní a slavní kazatelé, kteří kázali proti svatokupecké herezi a proti všem dalším kacířstvím všude, kde vzkvétala: proti chamtivosti, smyslnosti, marnivosti i chlípnosti kněží. Nepletli však do svých kázání pomýlených čtyřicet pět Wyclifových článků a nabádali lid, aby dodržel a věřil v to, co dodržuje a v co věří římská církev... A to je důvod, proč v oné době nebujel nesvár, jako bují dnes.⁵

Ačkoli je tato obhajoba poznamenaná apologetickým záměrem, který je sám o sobě diskutabilní, má přinejmenším tu zásluhu, že nám ukazuje, že pouto mezi Janem Husem a právě uběhlým 14. stoletím nebylo nijak samozřejmé. Jak názorně ukázala Jana Nechutová,⁶ přívlastek „předhusitský“ lze ve skutečnosti jen s obtížemi vztáhnout ke kazateli tak prodchnutému posvátným charakterem církve a uzavřenému vůči eschatologii, jako byl Konrád Waldhauser. Co se týče Milíče z Kroměříže, jehož tradiční dějepiscectví s oblibou líčilo jako proroka nových časů, jeho životopisec Peter C. A. Morée v něm spatřuje spíše dědice pastorálního obratu 13. století, neboť Milíč zamýšlel prohloubit křesťanský život pouze skrze přijímání svátostí, naslouchání slovu Božímu a zbožné skutky.⁷ A co říci o Vojtěchu Raňkovu z Ježova, který sám oponoval zrušení práva *manus mortua*, jež zamezovalo odebrání církevního majetku? Nebyl

⁵ *Tractatus de ecclesia*, Jan Sedlák (ed.), in: Mistr Jan Hus, Praha 1915, s. 265: „Item quinto scribit, quod ideo suborta est dissensio, quia sacerdotes Christi contra cleri pestifera crimina predicarunt. Quod non est verum, cum ab antiquis temporibus, cum adhuc Huss fuit in lumbis patris sui, predicatorum in regno Bohemie autentici et sollempnes predicaverunt contra symoniacam et contra las hereses ubicunque vigeabant, contra avariciam, voluptatem, superbiam et luxuriam cleri. Et quia in talibus predicationibus errores XL quinque articulorum non miscuerunt, populem communem sentire et credere sicut romana ecclesia credit docuerunt...: talis dissensio in clero regni Bohemie non surrexit, sicut hodie est suborta.“

⁶ *Raně reformní prvky v „apologii“ Konráda Waldhausera*, SPFFBU 25, 1980, s. 241–248.

⁷ Peter C. A. MORÉE, *Preaching in Fourteenth-Century Bohemia. The Life and ideas of Milicius de Chremsir and his significance in the historiography of Bohemia*, Slavkov 1999.

snad v tomto ohledu jeho odpůrce arcibiskup Jan z Jenštejna stejně, ba více „předhusitský“ než on sám?⁸ Je zřejmé, že je-li sledovaná do důsledků, vede koncepcce „předhusitské doby“ nevyhnutelně do slepé uličky. Zdá se proto patřičnější od ní upustit a uchýlit se k neutrálnějšímu označení „reformní hnutí“, které více přihlíží k diverzitě daného fenoménu, jenž se vymykal všem stranickým přivlastněním. Tato sémantická volba předpokládá, že zohledníme náhody i eventuality, jež nedošly naplnění, rozpoznáme zlomy pod domnělou kontinuitou určitých témat, zkrátka že vezmeme v úvahu, že husitství nutně nezahrnovalo vše, co bylo řečeno a žito v Praze na sklonku 14. století.

Problém metody

Chceme-li hovořit o pražském reformním hnutí, musíme pochopitelně v první řadě vyzdvihnout nedožité naděje, jichž bylo toto nositelem. Reformovat v mysli středověkého člověka neznamenal nic jiného než očistit křesťanskou společnost, aby jí byla navracena její původní podoba, stala se onou církví „bez poskvrny, vrásky a čehokoli podobného“, o které mluví svatý Pavel (Ef 5,27). Tato ve své podstatě náboženská touha se zároveň vážala do sítě sociálních uspořádání a politických konstrukcí podle konjunkcí, které historik musí identifikovat. Můžeme předeslat, že v Praze byla v dané době reformace vedena ze tří sociálních a intelektuálních prostředí, která inspirovala také název této knihy.⁹ V první řadě je to arcibiskupství, tím je třeba rozumět nejen arcibiskupa, ale také jeho blízké spolupracovníky a veškerý administrativní personál konzistoře. Na základě zákonodárné autority, kterou vykonával nad celou diecézí, se arcibiskup prosazoval jako přední strůjce církevní reformy. Vedle něj stáli univerzitní mistři, mladá elita, která tehdy zažívala plný rozkvět a netrpělivě čekala, až diecézní církev uzná její spo-

⁸ Srov. Jaroslav V. POLC, *Sociální nauka Jana z Jenštejna*, Studie 120, 1988, s. 430–443.

⁹ Jedná se o název francouzského vydání *Arcibiskup, mistr a věřící* (pozn. red.) Přicházíme zde s odlišnou trojčlennou koncepcí nežli je ta, kterou navrhl Manfred GERWING, *Die böhmische Reformbewegung und die niederländische Devotio Moderna. Ein Vergleich*, in: W. Eberhard – H. Lemberg – H.-D. Heiman (ed.), *Westmitteleuropa – Ostmitteleuropa. Vergleiche und Beziehungen. Festschrift für Ferdinand Seibt zum 65. Geburtstag* (Veröffentlichung des Collegium Carolinum 70), München 1992, s. 175–184. Tento autor mezi hlavní činitele zahrnoval arcibiskupské prostředí, městské laiky ovlivněné reformním kázáním a církevní řády. Jeho schéma však podle našeho názoru příliš zdůrazňuje roli řeholního kléru, a naopak potlačuje vliv univerzity.

lečenskou a politickou užitečnost. Nakonec se, ačkoli méně nápadně, objevuje postava věřícího, zástupce oněch zbožných laiků, kteří se již nechtěli spokojit s dodržováním minimálních povinností svého stavu, místy se sdružovali do neformálních společenství a začínali dávat najevo, že reforma církve je i jejich záležitostí. Přehradu mezi všemi těmito skupinami pochopitelně nebyly nepropustné. Nejenže se členové univerzity hojně vyskytovali v arcibiskupově okolí a ovlivňovali pastorační prováděnou v praxi, ale stávalo se, že i naopak naslouchali zbožným věřícím a využívali jejich aktivismu. Snahy a zájmy jedněch i druhých se tedy mohly protínat, zároveň však neméně zrcadlily i odlišné postoje, které přinášely nestabilitu a konflikty.

Z tohoto trojího uspořádání pak vyplývá i celkové rozložení pramenů, které budeme sledovat. Biskupskou reformu osvětlíme především s pomocí přebohaté řady synodálních statut, která se zachovala v pražských pramenech jako nejúplnější v celé Říši. K nim se místy připojují kroniky, protokoly z pastoračních vizitací a akta ze soudních řízení. Univerzitní produkce, složená z komentářů, z kvestií a z polemických traktátů, které z ní více nebo méně bezprostředně pocházely, stejně jako z kázání, představuje druhý přebohatý a zároveň homogenní korpus. Je pro něj mimo jiné příznačná prakticky výhradní volba latiny, pro niž mluvily teologické autority i její pedagogická účelnost. Na třetím místě budeme pracovat s modlitbami, životy svatých a rozmanitými mravoučnými příručkami, z nichž mnohé byly již psané v češtině. Jelikož nemáme ani úmysl, ani možnost říci ke každému z pramenů vše, budeme je studovat především ve vzájemných vztazích, abychom zjistili, jak by mohly přispět k analýze interakcí mezi výukou, pastorační a náboženskou praxí.

Chceme-li pojednat o pražském reformním hnutí, musíme jej dále začlenit do množiny snah o náboženskou obnovu, které se objevovaly v předvečer velkého schizmatu napříč celým křesťanstvem. Pražské reformní hnutí se zdaleka nerozvíjelo v izolaci a těžilo z mnohých kulturních výměn, na nichž se Čechy podílely za vlády Karla IV. Vltavské břehy ve skutečnosti dosud nikdy nebyly tak kosmopolitní. Od druhé čtvrtiny 14. století český král spojil pod svojí vládou vedle dědičných zemí České koruny i Slezsko a Lužici. Pražské reformní hnutí přirozeně v srdci tohoto rozlehlého multietnického útvaru nalezlo naprostou většinu svých vůdců a doznalo zde okamžité odezvy. Tento geografický kontext je například jasně zřejmý, pohlédneme-li na rozšíření synodálních kázání Milíče z Kroměříže. Z 34 dochovaných rukopisů se více než polovina

(18) v současnosti nachází přímo v Praze, jeden na Moravě (v Olomouci) a pět ve Slezsku (ve Vratislavi).¹⁰ Nicméně, kromě této první oblasti šíření představují druhou zónu recepce Milíčových textů německé oblasti na východě a na jihu Říše: v Bavorsku (v Mnichově) se uchovalo pět dalších rukopisů, v Rakousku (ve Vídni a v klášteře Sankt Florian) dva, zatímco v Prusku (Gdaňsk) a v Sasku (Lipsko) jich máme po jednom. Tato situace nebyla bez souvislosti s nástupem Karla IV. na římský trůn (1346) a s jeho pozdějším slavným dosažením císařské hodnosti (1355). Neboť ačkoli Říše samozřejmě zahrnovala velmi nesourodé a často soupeřící útvary, národnostní hranice nijak netlumily oběh osob i textů. K Praze se sbíhalo hned několik církevních sítí zastoupených v celé Říši – a nikoli bezvýznamných. Hlavní město Čech například hostilo hlavní, Karlu Velikému zasvěcený konvent kanonie v Roudnici, která na konci století čítala padesát konventů rozptýlených nejen po Čechách a na Moravě, ale také v Rakousku, ve Francích, ba až v Porýní. Pražská reformace z nich načerpala mnohé podněty a zároveň zde nacházela odezvu. Ještě závažnější federalizační úlohu pak bezpochyby hrálo vysoké učení, neboť k vltavským břehům proudili studenti ze všech koutů Říše, přitahovaní pověstí mladé univerzity. Kromě Čechů a Moravanů, jejichž podíl na osazenstvu fakulty svobodných umění mezi lety 1367 a 1398 vystoupal na více než desetinu (12 %), přicházeli Bavoři (6 %), Slezané (5 %) a příchozí z dalších německy mluvících oblastí mezi Labem a Odrou (10 %), a dále, v přibližně vyrovnaných počtech, lidé z okolí Hannoveru, z Porýní, Rakušané a Prusové (4 %). Nezapomínejme ani na to, že vliv vysokého učení široce zasahoval také na východní a severní pomezí Evropy, zejména do Polska, Uher, ba i do Švédska, tedy do tří království nezávislých na Říši, která však do Čech vysílala nezanedbatelný podíl studentů (konkrétně 2 % a 1 %).¹¹ Není tedy náhodou, že jeden rukopis se synodálními kázáními Milíče vlastní i Jagellonská knihovna v Krakově. Je to projevem nadstandardních vztahů, které pojily intelektuální elity z obou měst a které pokračovaly i poté, co byla v Krakově obnovena univerzita podle českého vzoru. Za těchto podmínek je důležité zdůraznit, že označení reformního hnutí za pražské je třeba chápat v čistě geo-

¹⁰ Distribuci rukopisů popsali editoři Vilém HEROLD a Milan MRÁZ: *Iohannis Milicii de Cremsir. Tres sermones synodales*, Pragae 1974, s. 25–27.

¹¹ Držíme se výpočtů Hany VÁCLAVŮ, *Počet graduovaných a negraduovaných studentů na pražské artistické fakultě v letech 1367–1398 a jejich rozdělení podle původu do universitních národů*, AUC-HUCP 17, 1977, s. 7–32.

grafickém, a zdaleka ne národnostním smyslu: náš výzkum zahrne nejen Husovy krajany, ale také Němce, Poláky a příslušníky všech dalších národností, kteří pobývali na vltavských březích a kteří byli rozličnými způsoby svázáni s českou reformací.

Konečně, abychom zrodu reformního hnutí navrátili jeho skutečnou geografickou perspektivu, musíme vzít v úvahu, že Praha rovněž udržovala úzké vztahy s předními univerzitami a náboženskými centry západní Evropy. I v tomto případě se jako rozhodující ukazuje vláda Karla IV. Jelikož byl tento panovník vychován na pařížském dvoře a císařský titul ho zavazoval dbát o obecné zájmy křesťanstva, jeho mezinárodní politika stvrdila vstup Čech na evropskou scénu. Staré, od 12. století jen občasné využívané trasy, které spojovaly Prahu s Boloní, Římem, Avignonem nebo Paříží, v jeho době ožily téměř nepřetržitým proudem českých vysokých kleriků, studentů a poutníků, zatímco v opačném směru příležitostně k českému dvoru mířili vyslanci, legáti, umělci a vzdělanci. Tyto výměny byly bezpochyby často nevyvážené. Je příznačné, že Milíčova synodální kázání nepřekonala Alpy ani Rýn: zdá se, že vzdálený Západ prakticky zcela ignoroval českou tvorbu, vyjme-li z toho několik výjimečných bestsellerů, jako bylo *Malogranatum*.¹² Ze starobylých univerzit naopak proudily do Prahy nesčetné latinské spisy, které se často nedochovaly nikde jinde než na vltavských březích, jako tomu bylo v obecně známém případě Wyclifových spisů nebo v méně známém případě pařížského teologa Jana z Anneux. Toto poznání nás samozřejmě nesmí svádět ke kategorickým tvrzením o všeobecně platných vlivech ani k tomu upírat místnímu prostředí veškerou svébytnost. Má za cíl pražské reformní hnutí opětovně začlenit, jak to jen lze, do světa křesťanské vzdělanosti a širokých kulturních obzorů. Ačkoli politické rozdělení Evropy a k němu se pojící jazykové překážky příliš dlouho bránily komparatistickému pohledu, který zohledňuje to, co pražskou reformaci podle okolností sbližovalo nebo dělilo od galikanismu, konciliarismu nebo hnutí *devotio moderna*, jedině on může předejít tomu, abychom si o něm učinili zkreslený obraz.¹³

¹² Ivan HLAVÁČEK, *Bohemikale Literatur in den mittelalterlichen Bibliotheken des Auslandes*, *Historica* 13, 1966, s. 113–155.

¹³ Tento pohled otevřel Ferdinand SEIBT, *Husitství v evropských dějinách*, in: Jan B. Lášek (ed.), *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi* (Sborník z mezinárodního symposia konaného 22.–26. září 1993 v Bayreuthu), Praha 1995, s. 25–30.

Praha na konci století

Jak tehdy přesně vypadalo toto centrum, které bylo zároveň oslnivé i rozrušené velkými debatami své doby? Vzhledem k tomu, že se lokalita na vltavském brodu stala od konce 9. století centrem přemyslovského státu, Praha za svůj osud vděčila přízni české dynastie.¹⁴ Od roku 973 byla také sídlem biskupa, což z ní činilo jedno z mála měst střední Evropy, které v sobě sdružovalo funkce církevního centra a knížecí, později královské rezidence. Dodnes o tom promlouvá monumentální pražské panorama: na hradčanském ostrohu, uvnitř jediného hradního komplexu stojí vedle sebe palác i katedrála svatého Víta. První městské domy, které se objevily pod hradem a okolo Vyšehradu, postupně přesáhly i na pravý, zaplavitelný břeh a zdejší *suburbium* zhoustlo v průběhu 12. století díky přílivu kupců, především německých a židovských. Jeho rozmach se tehdy projevil výstavbou prvního kamenného mostu (Juditina) na Vltavě, modernizací bydlení v románském stylu a zbudováním hradeb, které dnes vytyčují ulice Na Příkopě a Národní třída. Právě v pražských zdech se záhy usadil Řád německých rytířů, který ve 13. století následovaly žebravé řády. V dobách, kdy ji Lucemburkové začali pozdvihovat na úroveň nejrozvinutějších evropských center, tedy Praha, se svými třemi póly Většího Města na východě, Menšího Města na západě a hradčanské čtvrti, již byla kvetoucí metropolí.

Na žádost Karla IV. zde byly krátce po sobě založeny arcibiskupství (1344) a univerzita (1347/48). Založení Nového Města v březnu 1348 pak navýšilo rozlohu Prahy o 360 hektarů a ustálilo její hranice, které zůstaly neměnné až do 19. století. Pole a vesnice na předměstí tak ustoupily velkolepému městskému celku, nadanému neobvykle prostornými ulicemi a náměstími (trhy s dobyt看em, koňmi a senem). Jelikož se Karlu IV. nepodařilo město administrativně sjednotit, bylo od nynějška rozdělené na čtyři samostatná města – Hradčany a budoucí Malou Stranu na levém břehu a Staré a Nové Město na pravém břehu. Panovník je dal spojit slavným „kamenným mostem“, aby nahradil bývalý most Juditin. Praha, která čítala celkem mezi 30 a 40 000 obyvatel, měla však především tvářnost církevní metropole. Ve stínu nové gotické katedrály stálo ne méně než 44 far, k nimž se koncem století přidružovaly čtyři kapituly,

¹⁴ K dějinám středověké Prahy viz základní práci Jan VLK (ed.), *Dějiny Prahy*, sv. 1, Praha 1997.

25 klášterů a konventů, šest špitálů a téměř třicítka kaplí.¹⁵ Tyto rozličné instituce (včetně univerzity) poskytovaly obživu přinejmenším 2200 klerikům, kteří činili 5 % celkové populace.¹⁶ Navíc Praha přitahovala hotoovou plovoucí populaci kleriků, kteří hledali obročí, a církevních hodnostářů, kteří byli povoláni k diecézním synodám nebo před biskupský soud.¹⁷ A jelikož si své sídlo na vltavských březích zvolily také císařská kancelář a dvůr, učinila tato koncentrace politických a církevních institucí z Prahy obrovský spotřební trh, který byl velmi atraktivní pro kupce a luxusní řemeslníky, nemluvě o prostitutkách a zločincích všeho ražení, které sem tato hojnost přivábila. Ačkoli zůstávala trochu stranou obchodních tras a nikdy nehostila říšské sněmy, mířila „hlava Čech“ k tomu stát se v souladu s plány Karla IV. Paříží Říše.¹⁸ Svojí rozlohou, hojností svých relikvií a počtem svých zvonů vábila cestovatele, jako humanistu Uberta Decembria, který ji na své cestě roku 1393 bez váhání přirovnal k Věčnému městu.¹⁹

Právě zde, přesněji na Starém Městě pražském, se zrodilo reformní hnutí.²⁰ Na jeho území byla církevní zástavba ještě hustší než v ostatních pražských městech, v důsledku „církevního polycentrismu“, v němž vedle sebe koexistovaly četné konkurenční sítě. Staré Město zahrnovalo nejen 18 farních kostelů, včetně chrámu Panny Marie před Týnem, největšího a nejbohatšího z celé Prahy, ale také sídla cisterciáků, dominikánů a dominikánek, františkánů, klarisek i křižovníků s červeným srdcem. Zhruba 10 bekyňských domů a čtyři kaple, které zde byly založené do počátku 15. století, rovněž hájily svou pozici podle náboženské spří-

¹⁵ Tyto údaje čerpáme z Anna PETITOVÁ-BENOLIEL, *L'Eglise à Prague sous la dynastie des Luxembourg*, Hilversum 1996.

¹⁶ Podle František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, sv. 1, s. 241.

¹⁷ Počátkem 15. století přicházelo na arcibiskupský dvůr každoročně vyřizovat své záležitosti 400 až 700 kleriků. Srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Biskupské a arcibiskupské centrum ve středověké Praze*, *Pražský sborník historický* 27, 1994, s. 5–25.

¹⁸ Srov. Peter MORAW, *Zur Mittelpunktfunktion Prags im Zeitalter Karls IV.*, in: Klaus-Detlev Grothusen – Klaus Zernack (ed.), *Europa slavica – Europa orientalis. Festschrift für H. Ludat*, Berlin 1980, s. 445–489; a Franz MACHILEK, *Praga caput regni. Zur Entwicklung und Bedeutung Prags im Mittelalter*, in: Friedhelm B. Kaiser – Bernhard Stasiewski (ed.), *Stadt und Landschaft im deutschen Osten und in Ostmitteleuropa*, Wien – München 1982, s. 67–125.

¹⁹ Attilio HORTIS (ed.), *La città di Praga descritta da un umanista nel 1399*, *Archeographo Triestino* 7, 1881, s. 439–451. O pozoruhodnosti tohoto svědectví viz Kateřina KUBÍNOVÁ, *Imitatio Romae. Karel IV. a Řím*, Praha 2006, s. 275–276.

²⁰ K následujícímu srov. Jaroslav MEZNÍK, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990, s. 149n.

zněnosti a národnostní příslušnosti svých obyvatel. Neméně pozoruhodná je skutečnost, že se zde soustřeďovala více než polovina městských farních škol a zejména univerzita se svým tuctem kolejí. Protože zde navíc měli své domy i četní čeští páni a sám král Václav IV. se rozhodl sem přemístit svoji rezidenci, snadno si domyslíme, jakým kulturním zřídlem byl tento zahlcený a zároveň vyhledávaný prostor. Byla zde nejvyšší úroveň vzdělání, a tím pádem i nejvyšší stupeň politické uvědomělosti a náboženských potřeb. Oproti převážně církevní Malé Straně i Novému Městu, které bylo více řemeslnické a lidové, Staré Město tedy bylo kolébkou nebo, vrátíme-li se k pomyslné geografii, kterou měli v oblibě pražští mistři, Jeruzalémem reformního hnutí. Milíč z Kroměříže ostatně právě „Jeruzalémem“ nazval zbožnou komunitu, již založil v české čtvrti na jihozápadě. V jejím sousedství později vznikla kaple Betlémská, posléze doprovázená i studentskou Nazaretskou kolejí. A Jan Hus brzy našel ta správná slova, aby své město opěvoval po biblickém vzoru: „Hlavo našeho Českého království, ... v tobě se skví obdivuhodný důvtip mistrů a doktorů! ... slavné město, raduj se!“ recitoval během kvodlibetu roku 1411 jako parafrázi Izajáše (Iz 60,1).²¹ Ohniska reformního hnutí se začala skutečně rozrůžňovat až od druhého desetiletí 15. století, kdy bylo šířícím se wyclifismem zasažené i Nové Město a po něm některá města jako Plzeň a venkov na jihu. Ještě v průběhu revoluce Praha nadále hrála stěžejní roli do té míry, že si svého času činila nárok na zvláštní

²¹ „O Praga civitas, in te refulget excelsa dignitas, universitas philosophorum, Magistrorum et Doctorum mira subtilitas, quam in suis elegantibus positionibus actenus clarissime ostenderunt... O preclarissimum regnum Bohemie, o Praga, gloriosa civitas, surge, contemplant et gaude! Omnes isti congregati sunt, venerunt tibi, filii tui sunt, tibi venerunt, ut tuos in prudentia et sapientia edocerent, tibi venerunt. Gaude, Praga civitas!“ (*Magistri Johannis Hus Quodlibet disputationis de quolibet Pragae in Facultate Artium Mense Jauario Anni 1411 habitae Enchiridion*, Bohumil Ryba (ed.), Praha 1948, s. 215–216.)

božské vyvolení.²² Všimněme si každopádně od nynějška, že přívlastek „pražský“ odkazuje zároveň ke konkrétnímu prostoru Starého Města a k posvátné geografii, v níž se symbolicky vyjadřovala spasitelská naděje reformního hnutí.

Zároveň s tím můžeme rovněž stanovit hranice období, které je nej příhodnější pro náš výzkum. Do 60. let 14. století se datuje institucionalizační fáze vysokého učení, jehož počátky byly nemálo pracné. Aniž bychom zacházeli tak daleko, že bychom z mladé pražské univerzity činili *paper university*²³, je zřejmé, že teprve vydání statut roku 1360 a zbudování prvních kolejí pro vyučující dovoluje hovořit o skutečně početné obci *scolares*, vzdělanců schopných účinně asistovat arcibiskupovi při jeho poslání. Kterí po sobě zanechali hojnou pramennou základnu. Existence reformního hnutí, nadaného potřebnou kritickou masou, zůstává až do tohoto období nepravděpodobná. Přirozeně to neznamená, že bychom si zapovídali vrátit se hlouběji v čas, pokud se nám bude zdát, že námi zkoumané jevy tam mají svůj počátek. Moment rozpoutání revoluce na oplátku představuje milník, který zpravidla nemíníme překročit. Jelikož první pražská defenestrace fakticky ukončila pedagogickou činnost univerzity a završila husitské schizma, znamenala ona a následné události zlom, který byl rozhodující i nenávratný. Projít celou šíří tohoto dlouhého půlstoletí, které zažilo zrod jednoho z nejmocnějších, nejpůvodnějších a nejplodnějších reformních hnutí, jaké kdy poznal středověk, takový je tedy cíl této studie.

Za tímto účelem se nejprve pokusíme místo předešlé zbudovat kulisy pražské reformace, abychom ji zobrazili v její plnosti (Část první). Poté se výzkum zaměří na určité jedinečné aspekty, jejichž význam jsme již vytušili: pražský spor mezi světským klérem a řeholníky nám umožní zhodnotit tento hlavní předěl uvnitř kléru (Část druhá); spolu s budováním národní církve (Část třetí) objasníme politická a eklesiologická přesvědčení, která poháněla pražské reformátory; a studium postojů, které zastávali univerzitní mistři k laické zbožnosti, nám nakonec osvět-

²² Srov. Ferdinand SEIBT, *Communitas primogenita. Zur Prager Hegemonialpolitik in der husitischen Revolution*, HJ 81, 1962, s. 80–100 (= týž, *Hussitenstudien. Personen, Ereignisse, Ideen einer frühen Revolution*, München 1987, s. 61–77).

¹ K této diskutované otázce viz František ŠMAHEL, *Počátky pražského obecného učení*, ČČH 96, 1998, s. 253–291 (zvláště s. 268–273), který odstínil předchozí stanovisko Petera MORAWA, *Die Universität Prag im Mittelalter. Grundzüge ihrer Geschichte im europäischen Zusammenhang*, in: *Die Universität zu Prag*, München 1986 (Schriften der Sudetendeutschen Akademie der Wissenschaften und Künste 7).

lí představy, jimiž se snažili postihnout tehdejší proměny křesťanské společnosti (čtvrtá část). Spojením četných perspektiv se tak tato kniha snaží objasnit cesty, kterými mohlo pražské reformní hnutí na prostoru několika desetiletí spojit lidi a myšlenky, jež měl osud posléze nenávratně rozdělit.

Tato kniha ve své podstatě vznikla z disertace, obhájené roku 2000 pod vedením Jacquese Vergera. V té době se církevní dějiny středověkých Čech stěží probíraly z nucené letargie, v níž spočívaly v období komunismu. Od té doby se z podnětu Františka Šmahela zrodila mladá generace badatelů, kteří zdárně otevřeli nová pole výzkumu, do nichž jsem předtím pouze nahlédl. Proto jsem se pokusil učinit zadost těmto novým závěrům z poslední doby: původní francouzská verze byla nejen aktualizována, ale místy i opravena a přepsána. Dozajista bych byl o svém díle méně přesvědčen, nebýt povzbuzování Martina Nejedlého. S radostí mu proto toto dílo věnuji jako projev vděčnosti a přátelství.

ČÁST PRVNÍ
POČÁTKY

„Kdo svedl Čechy na scestí, ne-li teologové?“¹ Takto dal znalec českého prostředí Eneáš Silvius Piccolomini průchod svému pohoršenému údivu nad učenými kořeny husitství. Ačkoli totiž v Praze nebo v Táboře tato hereze rozněcovala zástupy prostého lidu, byla nepochybně vedena duchovními s širokým rozhledem, kteří nabyli svých znalostí na artistických a teologických fakultách a jejichž úkolem mělo původně být vymezení pravověrnosti a péče o ni. Pro budoucího papeže Pia II. tedy husitství nebylo ničím jiným než zradou kléru. V dějinách středověkých univerzit se ovšem podobné odpadlictví nevyskytlo poprvé. Svě původce a zastánce v akademických kruzích hojně nalézali například amauriáni², a po nich lollardi.³ Tato hnutí se nicméně nikdy nevymanila ze svého menšinového charakteru a dříve nebo později upadla do ilegality. Jejich nezdar je výmluvnou ukázkou toho, že v univerzitním prostředí pozdního středověku panoval odpor k rozepřím: tehdejší učenci byli vedeni silnou touhou po integraci a zpravidla ochotně přijímali roli, která jim příslušela v procesu církevní regulace.⁴ V tomto ohledu tedy husitství představuje téměř dokonalou výjimku proti všem pravidlům. Nejenže pražská univerzita vychovala mladého Husa, ale věrná jeho památce se nezalekla ani vzdorovat všeobecnému koncilu, který ji odsoudil, a ote-

¹ *De educatione puerorum*, Rudolf Wolkon (ed.), in: *Der Briefwechsel des Eneas Sylvius Piccolomini II*, FRA 67, 1912, s. 139: „Quis Bohemos seduxit nisi theologi?“

² Amauriáni byli následovníci teologa Amauryho z Bène, kteří na počátku 13. století šířili neortodoxní myšlenky v prostředí pařížské univerzity. (Pozn. překl.)

³ Souhrnný přehled podává Herbert GRUNDMANN, *Hérésies savantes et hérésies populaires*, in: Jacques Le Goff (ed.), *Hérésies et sociétés dans l'Europe pré-industrielle, 11ème-18ème siècles*, Paris 1968, s. 209–214. Hnutí lollardů se blíže věnuje Anne HUDSON, *The Premature Reformation. Wycliffite texts and Lollard History*, Oxford 1988.

⁴ Jak přesvědčivě vyložil Jacques VERGER, *Les gens de savoir en Europe à la fin du Moyen Age*, Paris 1997, s. 168–182.

vřené vykročit na cestu odporu. Abychom uspokojivě vyložili tuto odchylku, je třeba nejprve zhodnotit dobový společenský vývoj, v němž bylo pražské reformní hnutí vtaženo do složité hry střetu zájmů a zápasu o lidské hodnoty, prozkoumat náboženské touhy, ať už nově probuzené, nebo odvěké, za jejichž mluvčí byli univerzitní mistři považováni, a konečně se důvěrně seznámit i s jejich myšlenkovými strukturami, v jejichž světle vystupují na povrch jak jejich metody psaní, tak možná recepce jejich učení.

I. Kolektivní profil pražských reformátorů

Kromě toho, že pro svůj pozdní vznik v sobě často nese jistý anachronismus, je ustálený pojem „husitství“ příkladem nevhodné synekdochy, v níž je pražské reformní hnutí redukováno na působení jediného muže. Aniž bychom chtěli zpochybňovat Husovu velikost nebo mu upírat sílu charakteru, lze konstatovat, že dlouho byl pouze jedním z vůdců reformní strany a teprve jeho smrt na hranici mu vysloužila nehynoucí věhlas. Proto je nezbytné korigovat jisté deformace historické paměti, v nichž jsou vztyčovány modly výjimečného a jedinečného. Nestačí se zastavit nad zvraty Husova tragického osudu, je nezbytné rekonstruovat také okolnosti, v nichž se konkrétně rozvinulo pražské reformní hnutí, i překážky, s nimiž se muselo střetnout. Za svou dynamiku vděčilo prudké povaze mladých univerzitních mistrů, jejich averzi k právníkům, místní rivalitě s žebavými řády a konečně i rozmachu českého patriotismu – všechny tyto skutečnosti definovaly a utvářely kolektivní profil pražských reformátorů.

1. Tavicí kotlík univerzitního prostředí

Pražští reformátoři až na několik výjimek všichni sdíleli příslušnost ke znamenité, přestože v Čechách dosud mladé instituci – univerzitě. Právě univerzitní vzdělání nejsilněji utvářelo jejich kulturu, jejich myšlenkové postupy, ba i jejich pozdější politickou praxi. Případ profesionálních vyučujících, mistrů-regentů, kteří byli dlouhodobě aktivní a tělem i duší oddaní šíření vzdělání, je v tomto ohledu výmluvný: byli zkušení, těšili se dobré pověsti, spojovali v sobě dlouholetou pedagogickou praxi s pronikavým smyslem pro administrativní povinnosti, a rychle se proto prosadili jako nejvlivnější širitelé reformních myšle-

nek.⁵ Klasickým představitelem mezi těmito vzdělanci tělem i duší je Jan Hus, který odchoval více než třicítku studentů, třikrát zasedal ve zkouškové komisi, v zimním semestru let 1401–1402 zastával funkci děkana a předsedal kvodlibetu v roce 1411.⁶ Pochopitelně ne všichni pražští reformátoři vykazovali stejný zápal. Některé odradila náročnost nebo nákladnost studií a prošli univerzitou jako „tažní ptáci“: například Tomáš ze Štítného opustil artistickou fakultu, aniž by dosáhl být nejnižšího titulu.⁷ Jiní, jako Jakoubek ze Stříbra, zanedbávali své školské povinnosti a nikdy na univerzitě nedosáhli významnější funkce.⁸ Byli i tací, kteří přišli z tradičního řeholního prostředí nebo z královské kanceláře a setrvali tak trochu na okraji univerzitního dění. Je však očividné, že i oni byli ve styku se vzdělanci, *scolares*. V době, kdy byla pražská univerzita ještě v plenkách a namáhavě se snažila získat renomované vyučující, kázal studentům Waldhauser.⁹ A ačkoli Milíč z Kroměříže nešetřil polemickými výpady proti vyučování svobodných umění a zneužívání sofismat v teologii, jeho spisy odhalují důkladné znalosti rétoriky, které spolu s hojnými citacemi z teologických autorit svědčí o univerzitním vlivu, ať už sebevzdálenějším.¹⁰

Jako vzdělanci, *litterati*, byli také pražští reformátoři považováni za kleriky a sami se jimi cítili být. Na rozdíl od univerzit italských, kde již docházelo k pokročilé laicizaci, v Čechách se univerzitní učitelé – včetně většiny

⁵ Statistický přehled této skupiny podává František KAVKA, *Mistři-regenti na artistické fakultě pražské univerzity v letech 1367–1419*, in: Zdeněk Fiala – Rostislav Nový (ed.), *Z českých dějin. Sborník prací in memoriam Prof. Dr. Václava Husy*, Praha 1966, s. 77–96.

⁶ František M. BARTOŠ, *Hus jako student a profesor Karlovy university*, AUC-Philosophica et Historica 2, 1958, s. 9–26.

⁷ „Nejsemť i jeden mistr, ačť sem byl i ztrávil v učení prvá léta své mladosti.“ (*Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*, Karel J. Erben /ed./, Praha 1852, s. 286.) Více než dvě třetiny studentů svobodných umění imatrikulovaných v Praze měly ostatně stejný osud, viz František ŠMAHEL, *Fakulta svobodných umění*, in: Michal Svatoš (ed.), *Dějiny univerzity Karlovy*, sv. 1, Praha 1995, s. 120–121.

⁸ Blanka ZILYNSKÁ, *Jakoubek ze Stříbra a dobová církevní správa*, in: Ota Halama – Pavel Soukup (ed.), *Jakoubek ze Stříbra*. Texty a jejich působení, Praha 2006, s. 9–47, zde citovaná s. 15.

⁹ Svědčí o tom i samotný titul jeho sbírky kázání, nazvané *Postilla studencium*. Sám Waldhauser to doslova potvrzuje ve svém úvodu (rukopis pražské Národní knihovny VII D 9, fol. 62a): „Desidero attamen et hoc ipsum opusculum postillam studencium nominari, tum quia ipsorum precibus est compilatum, tum quia desidero et ad studendum pigris minus valere dinoscitur propter eius longitudinem et eciam quibusdam propter auctoritates doctorum obscuras in ipsa recollectas.“

¹⁰ O scholastické formě jeho kázání viz Peter C. A. MORÉE, *Preaching in Fourteenth-Century Bohemia*, s. 102–103.

lékařů – věnovali církevní kariéře. V očích církve představovaly jejich intelektuální schopnosti více než kdy dříve záruku výkonnosti a vážnosti.¹¹ Tento církevní, vysoce integrovaný charakter pražského vysokého učení lze odůvodnit slabým stupněm jeho autonomie ve vztahu k arcibiskupskému stolci. Podobně jako u předcházející katedrální školy, i zde zastával funkci kancléře pražský arcibiskup a jeho výsady, jak soudní, tak zákonodárné, svým rozsahem dlouhodobě neměly obdoby. Tento ojedinělý stav měl za následek, že pražská univerzita zůstávala institucí církve a těšila se mocné podpoře od její hierarchie. Na oplátku od ní byla vyžadována přísná ortodoxie, kterou měla odvracet hrozbu kacířství, a měla přímý podíl na reformním díle v pražské arcidiecézi.¹² Činnost prvního arcibiskupa Arnošta z Pardubic, který sám dosáhl právnického vzdělání v Padově a Boloni a kterému se podařilo univerzitu institucionálně stabilizovat vydáním jejich prvních statut (*Ordinationes Arnesti*) roku 1360, dokonale ilustruje starostlivou bdělost církevních autorit nad ní.¹³ Ačkoli tato arcibiskupská ochrana posléze postupně slábla, pražská univerzita si až do husitské revoluce uchovala výrazně církevní charakter. Za možný důkaz lze považovat i zdejší naprostou absenci výuky římského práva, a naopak větší prostor pro tradiční církevní obory, teologii a kanonické právo.

Ačkoli byla pražská univerzita plodem společné iniciativy papeže Klimenta VI. a Karla IV., její charakter rovněž odrážel sociální tlak samotných jejích členů, kterým církevní prostředí nabízelo materiální jistoty. Univerzitní mistři bez ostychu požívali práv a výhod spjatých se svým duchovním stavem a tato apoštolská privilegia byla formulovaná a urputně hájená jejich konzervátory.¹⁴ Štědrost církve, která udržovala

¹¹ Jak ukazuje Peter MORAW ve své studii *Die Universität Prag im Mittelalter. Grundzüge ihrer Geschichte im europäischen Zusammenhang*, in: Richard W. Eichler (ed.), *Die Universität zu Prag*, München 1986, zde s. 30–31.

¹² Toto obranné poslání univerzity otevřeně formuloval mistr Matyáš z Lehnice (v citaci Adolpha FRANZE: *Der Magister Nicolaus Magni de Jawor. Ein Beitrag zur Literatur- und Gelehrtengeschichte des XIV. und XV. Jahrhunderts*, Freiburg 1898, s. 21, pozn. 1): „Queritur, unde studium generale habet ortum? Respondetur, quod quondam haretici maxime vexabant ita quod fuerunt ita simplices et nesciverunt fidem defendere; propter hoc inventum, quod de gracia dei defensionem bene habere possimus, et soli etiam veritatem plenius cognoscimus.“

¹³ *MHUP*, sv. 2-1, č. 4, s. 271–273. Na toto téma rovněž Michal SVATOŠ, *Pražské arcibiskupství a univerzita do husitství*, in: Zdeňka Hledíková – Jaroslav V. Polc (ed.), *Pražské arcibiskupství 1344–1994*, Praha 1994, s. 85–96.

¹⁴ O konzervátorech, které ustavil 31. srpna 1383 papež Urban VI. (*MHUP*, sv. 2, s. 271), viz Jiří STOČES, *Konzervátoři práv předhusitského pražského obecního učení*, *AUC-HUCP* 45, 2005, s. 29–66.

na své náklady univerzitní koleje, byla více než vítaná. Členové Karolina, kterým bylo dovoleno se zmocnit kanovníckých funkcí při královské kapli Všech svatých¹⁵, si tak mohli žít pohodlně a na úrovni: pobírali daleko lukrativnější prebendy než svůj chudoučkový univerzitní plat (*collectae*), tvořili součást elitního pražského vysokého kléru a měli reálné šance skončit jako arcijáhni, ba i biskupové jako Matouš z Krakova nebo Konrád ze Soltau.¹⁶ I jejich skromnější kolegové byli zajištěni výnosnými beneficii, obvykle ve formě některé fary nebo oltáře v hlavním městě. A prostí studenti, kde Hus nebyl výjimkou, všichni snili, že získají v brzké době přístup k těmto výsadám a zbaví se všech hmotných starostí.¹⁷

Za této situace můžeme pražské reformátory jen stěží podezřívát, že se zaobírali myšlenkou na vystoupení z lůna církve. Samozřejmě, svým intelektuálním rozhledem tvořili ostrý kontrast k mase kléru, který byl dosud velmi často nevzdělaný. Jako *scolares* si rovněž zakládali na tom, že nepodléhali některým normám kanonického práva. Někteří dokonce ani nepřijali vyšší svěcení, teology nevyjímaje, a mnozí měli ostatně sklon zanedbávat modlení hodinek a raději se věnovat studiu nebo kázání.¹⁸ Ale navzdory těmto specifickým rysům jejich způsob života i myšlení zůstaly klerické a byly přednostně, ne-li výhradně, spjaty se službou Bohu. Případ Jeronýma Pražského, mistra svobodných umění, který kráčel mimo vyšlapané stezky a navrátil se do laického stavu, by nás neměl zmást.¹⁹ Jeho kolegové a přátelé sice jeden přes druhého

¹⁵ Michal SVATOŠ, *Pražská univerzitní kolej Všech Svatých*, AUC-HUCP 31, 1991, s. 85–93.

¹⁶ Michal SVATOŠ, *Sociální integrace absolventů pražské univerzity 1348–1419*, in: J. Pánek – M. Polívka – N. Rejchrtová (ed.), *Husitství – reformace – renesance*, s. 157–166.

¹⁷ Hus to později sám doznává: „Protož já vyznávám svú zlú žádost, že když sem byl žákem, tehdy měl sem mysl, abych brzo byl knězem, abych tak měl dobré bydlo a rúcho a byl lidem vzáčen.“ (*Knížky o svatokupectví*, in: Amedeo Molnár [Jiří Daňhelka] /ed./, *Drobné spisy české*, Praha 1985, s. 228.)

¹⁸ Například Vojtěch Raňkův z Ježova si vysloužil výtku, že odmítl vyšší svěcení, což vedlo podle svědectví arcibiskupa Jana z Jenštejna k pochybám o jeho věrnosti církevnímu zřízení: „... iam dudum elapso tempore nec ad ulteriores gradus sacerdotii vis conscendere, ymmo tonsuram ferre refutas clericalem...“ (Johann LOSERTH /ed./, *Beiträge zur Geschichte der hussitischen Bewegung 2. Magister Adalbertus de Ericinio*, AÖG 57, 1878, s. 274.) Roku 1389 byl zase Matěj z Janova vyslýchán synodou pro svůj sklon krátit recitaci kanonických hodinek: „Et si placet, queratur a magistro Mathia, quare neglexit horas canonicas de beata Virgine dicere; vel si dixit, quare abbreviavit, quando predicare debebat, cum non sint obmittende propter studium vel predicacionem.“ (Jaroslav V. POLC, *Councils and Synods of Prague and their Statutes*, Apollinaris 52, 1979, s. 440.)

¹⁹ O této osobnosti, která se vymykala svým současníkům, viz novou biografii František ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, Praha 2010.

kritizovali slabosti církve, nicméně v převážné většině se bezvýhradně ztotožňovali s křesťanským posláním své profese a neplánovali svého úřadu zanechat. Zároveň dokonale přijali za své hodnoty cti a bezúhonnosti, které zakládaly status kleriků: jejich moralismus, pohrdání penězi a soudobou marnivostí, jejich sklon k vnějším znakům duchovního stavu (tonzura, dlouhý a jednoduchý oděv) výmluvně vypovídají o tom, nakolik si vzali k srdci církevní příkazy.

Byli-li takto integrovaní do soudobého kléru, byli členové vysokého učení zároveň semknuti mocnou solidaritou, která pražskému reformnímu hnutí zaručovala relativní vnitřní soudržnost. *Scolares*, kteří drželi beneficium mimo hlavní město, byli od roku 1396 zproštěni povinnosti tam sídlit,²⁰ a mohli tudíž svobodně pobývat v Praze se svými kolegy a knihami. Zde se pohybovali ve stejných oblastech, na jihu a východě Starého Města, kde sídlila i naprostá většina kolejí, řeholních škol (*studia*) a studentských burs.²¹ Každodenní život zde naplňovalo studium pod vedením mistra, který po řadu let pečoval o vzdělání svých žáků. Z tohoto mnohaletého společenství se rodila úzká a trvalá pouta, která často překryla starší, územní nebo rodinné vazby. Ačkoli to můžeme z často stereotypního pojmu *recommendationes* jen vytušit, je příznačné, že Hus si mezi svými žáky získal první stoupence jako Matěje z Knína, Zdislava ze Zvířetic nebo Petra z Mladoňovic, kteří mu později zůstali ve všech zkouškách věrní a oddaně uchovávali jeho památku.²² Ještě stabilnější a spořádanější podmínky pro zisk nových stoupenců nabízely pražské koleje, ačkoli vznikly teprve nedávno a v nižším počtu než u většiny západních univerzit. Svým obyvatelům vštěpovaly pravidelnou disciplínu společného života, a poskytovaly tak širší prostor k přátelským a intelektuálním rozmluvám. Život v ústraní Václavovy koleje, která pod vedením voleného převora sdružovala univerzitní mistry a skromnou suitu jejich služebníků, vdechl mladé Husově generaci mocného ducha pospolitosti s nádechem patriotismu.²³ Ve skromnějším měřítku

²⁰ Tento dispens byl nejprve omezený na pět let, od roku 1397 pak prodloužen o další tři roky. Viz *MHCP* II, Praha 1834, listiny č. 36 (s. 334–337) a 40 (s. 352–354).

²¹ Olivier MARIN, *Les lieux du savoir. Contribution à la topographie universitaire pragoise (1347–1419)*, in: P. Gilli – D. Le Blévec – J. Verger (ed.), *L'université et la ville. Cohabitation et tension*, Leyden – Boston 2007, s. 63–94.

²² Z dvaceti šesti Husových žáků se pouze dva postavili proti wyclifismu. Viz František M. BARTOŠ, *Hus jako student a profesor Karlovy university*, s. 19–20.

²³ Podle kamaldulského mnicha Jeronýma z Prahy pobývali Jan Hus, Jeroným Pražský a Jakoubek ze Stříbra ve Václavově koleji, bezpochyby jako studenti (*famuli*): „Nos quoque

pak působily koleje českého národa, Litevská a Nazaretská, založené na přelomu 14. a 15. století jako útočiště pro chudé studenty, které se staly líhněmi mladých intelektuálů, téměř bezvýhradně oddaných Husovi a jeho idejím.²⁴

Pražští reformátoři takto univerzitním kruhům vtiskli sílu své soudržnosti a svou družnost. *Scolares*, které pojily vzpomínky na společně nabyté zkušenosti, si bez váhání podávali pomocnou ruku, tak jako Vojtěch Raňkův z Ježova, který u sebe ubytoval Matěje z Janova po jeho návratu z Paříže.²⁵ Někteří převáděli své beneficium na méně šťastné druhy, jiní odkazovali nejdražším ze svých žáků knihy: Hus krátce před svou smrtí lpěl na tom, aby po něm Petr z Mladoňovic převzal jeho Wyclifovy spisy.²⁶ Tato akademická solidarita nacházela rovněž výraz v hojně korespondenci, ve které její duchovní zaměření nevylučovalo ani důvěrnější, místy téměř něžný tón.²⁷ Dějiny českého reformního hnutí nejsou chudé ani na bouřlivá přátelství, v nichž byly čistě intelektuální spory okořeněné žárem a slzami.²⁸ Za příklad můžeme uvést osobnost Plebana, skromného studenta bez titulu, který pobýval při Betlémské kapli a který zde navázal nehynoucí přátelství s Husem. Následoval ho i do jeho vyhnanství, kde mu hojně poskytoval své služby a byl jeho kopistou.²⁹

Přátelství nicméně nebylo jedinou emocí, která vládla pražské univerzitě. Jinak nelze vysvětlit násilnost husitského hnutí, které nezůstalo u pár banálních mladických výlevů, nýbrž nakonec otřásl celým uni-

Bohemi juvenes studentes cum Johanne Huss et Jeronymo, item cum Jacobello et Marco et aliis studentibus, morabamur in collegio regis Wenceslai..." (Toto svědectví cituje Václav NOVOTNÝ, *Mistr Jan Hus* 1/2, s. 236, pozn. 1; a komentuje František ŠMAHEL, *Jeroným Pražský*, Praha 1966, s. 31.)

²⁴ Celkový přehled podávají Jan HAVRÁNEK – Michal SVATOŠ, *University colleges at Prague from the fourteenth to the eighteenth centuries*, in: Domenico Maffei – Hilde De Ridder-Symoens (ed.), *I collegi universitari in Europa tra il XIV e il XVIII secolo*, Milan 1991, s. 143–154. O Litevské koleji, která byla navzdory svému jménu od svého otevření v roce 1411 vyhrazena českým studentům, srov. Michal SVATOŠ, *Litevská kolej pražské univerzity (1397–1622)*, in: Jan Petr – Luboš Řeháček (ed.), *Praha – Vilnius*, Praha 1981, s. 19–32.

²⁵ Jaroslav KADLEC, *Leben und Schriften des Prager Magisters Adalbert Rankonis de Ericinio*, Münster 1971 (BGPhMA, NS 4), zde s. 49–50.

²⁶ Václav NOVOTNÝ (ed.), *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, Praha 1920, č. 160 (konec června 1415), s. 329: „aliquos Vicleph, qui tibi placebunt, accipies“.

²⁷ K epistolárnímu žánru Husovy doby viz Josef HRABÁK, *Literárněhistorická problematika Husova díla*, LF 89, 1966, s. 121–132 (zde s. 128–130).

²⁸ Michal SVATOŠ, *Husovi přátelé*, in: Jan B. Lášek (ed.), *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, Praha 1995, s. 63–67.

²⁹ Roli jeho osobnosti důkladně osvětlila Anežka VIDMANOVÁ, *Kdy, kde a jak psal Hus českou Postillu*, LF 112, 1989, s. 114–158 (zde s. 150–151).

verzitním systémem. Tento extremismus lze na prvním místě přičíst zhoršení hmotné a finanční situace, která dříve zajišťovala pražskému vysokému učení určitou stabilitu. V důsledku ekonomické krize v Čechách od 80. let 14. století dochází k zúžení nabídky beneficií, které nadace univerzitních kolejí nemohly kompenzovat.³⁰ Obětí vzrůstajícího rozporu mezi nabídkou a poptávkou se stali početní čeští studenti, kteří se náhle ocitli bez prostředků, cesta ke kariéře se jim uzavřela a museli se spokojit s prostým místem venkovského učitele gramatiky, kterým, pokud se na ně vůbec dostalo, opovrhovali. Oproti předchozí generaci, které se dostalo bohatého zajištění, tak Husovi kolegové stanuli v roli „frustrovaných intelektuálů“, kteří měli všechny předpoklady vydat se cestou odporu.³¹ Aniž bychom chtěli hmotnou situaci používat jako všeobjímající argument, je nepochybné, že toto ekonomické oslabení *scolares* vedlo k latentnímu pocitu trpkosti, který se jistě podílel na jejich rozhodnutí se vzepřít.

Tato situace rovněž záhy přiostrčila napětí a řevnivosti, které dosud zůstávaly pod povrchem. Artistická fakulta, která byla daleko nejpočetnější, neboť sdružovala přinejmenším dvě třetiny z celkového počtu studovaných, byla zároveň v důsledku chybějících zdrojů a skutečně efektivních struktur uplatnění nejvíce vystavená krizi a mezi ní a vyššími fakultami, které byly stabilnější a lépe integrované do stávajícího řádu, se rychle rozevírala stále hlubší propast. Tento rozchod představoval do budoucna nemalou hrozbu. Bezprostředně pak vedl k pokusům o autonomii, kterými se studenti svobodných umění snažili vymanit ze svého podřízeného postavení. Právě z jejich řad se také rekrutovala většina wyclifitů. Ačkoli ti nejnadanější a nejctižádostivější z nich pokračovali ve studiích na vyšších fakultách, lze vyzorovat, že nikdo z nich svá studia nedokončil: je příznačné, že ani jeden z vůdců hnutí neměl doktorát z teologie a že vyšší fakulty se nakonec dříve nebo později všechny přiklonily k protiwyclifskému táboru. Jako tolik jiných revolucí, i husitské hnutí bylo z tohoto hlediska doménou druhořadých intelektuálů, jejichž ambice byly až dosud potlačovány přísnou hierarchizací fakult a statut.

³⁰ Srov. Rostislav NOVÝ, *K sociálnímu postavení farského kléru v Čechách v době předhusitské*, SH 9, 1962, zde s. 180–183.

³¹ František ŠMAHEL, *Pražské universitní studentstvo v předrevolučním období 1399–1419*, Rozpravy ČSAV 77, 1967, s. 66–67. Autor uvádí, že dvě třetiny ze 66 mistrů, kteří se zúčastnili Husova kvodlibetu v roce 1411, postrádaly jakékoli obročí.

Když se univerzita dostala v důsledku vzpurnosti studentů svobodných umění do úzkých, ukázalo se, že její struktury jsou velmi křehké a oslabené tím spíš, že mezi mistry a jejich studenty už několik desetiletí doutnala krize. Od konce 14. století se totiž pražská univerzita přeměnila na univerzitu mistrů a zavrhl boloňský model, který jí sloužil za vzor v počátcích. Napříště měli být rektor a jeho rada voleni výhradně mezi mistry a role univerzitního shromáždění se omezila na prosté zaznamenávání statut. Zastáncům Wyclifových myšlenek, kteří nebyli zadobře s univerzitním vedením, se brzy povedlo rozdmýchat neklid mezi studenty, kteří čelili sílící hierarchii, a navrátit univerzitním shromážděním jejich původní pravomoci: již roku 1409, u příležitosti stvrzení Kutnohorského dekretu, bylo prostým *scolares* navráceno rozhodovací právo.³² Pražské reformní hnutí tedy působí jako (smíme-li to tak říci) projev *student power*. V dané konstelaci studenti vložili do služeb wyclifským ideálům všechen svůj posměvačný zápal a zalíbení v parodii: jejich vření pak vrcholí v roce 1412, kdy studenti vedení v průvodu Jeronýmem Pražským horkokrevně spálili odpustkovou bulu. Jejich mladický a nezkontrolovaný zápal se však neomezil na organizaci podobných výstředností. V každodenním životě zastávali také roli prostředníků mezi univerzitním světem, nezbytně omezeným, a ostatním obyvatelstvem: právě oni, ve dnech univerzitního volna nebo po svém návratu na venkov, zajišťovali šíření a recepci Wyclifových myšlenek mezi prostým lidem.³³

Vůdci wyclifské strany se pak za sebe už neostýchali dát průchod studentským záštitám. Ve svých českých spisech vzniklých ve vyhnanství tak Jan Hus bez ustání horlil proti svým bývalým profesorům, které vinil z nestydatého vykořisťování chudých studentů a kladl je na roveň těm nejhamiznějším pánům a měšťanům.³⁴ Ještě hlučnější a rozhořčenější

³² Viz František ŠMAHEL, *Le mouvement des étudiants à Prague dans les années 1408-1412*, *Historica* 14, 1967, s. 33-75.

³³ Přispívali zejména k oběhu wyclifských spisů. Dokladem budiž list Jana Husa moravskému studentovi Ondřejovi z Myslibořic z 3. března 1412, ve kterém mu poslal kopii svého traktátu *De tribus dubiis* (Václav NOVOTNÝ (ed.), *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, č. 40, s. 118-119). Víme také, že tito studenti drazé zaplatili v protiwyclifských represích: jeden z nich, Jan, který byl 29. června 1415 upálen v Olomouci, se řadí mezi vůbec první mučedníky husitské strany (podle stížného listu, který adresovala pražská univerzita moravskému zemskému hejtmanovi Lackovi z Kravař, viz František PALACKÝ /ed./, *Documenta*, s. 561-562).

³⁴ „Také v témž hříše stojie mistři, chudé žáku nuzieze, mnoho od nich berúce, aby v pyšném rúše chodili a rozkošně se pásli. Protož převzděli sú peněžzóm, jež berú, pastus, to jest pastva.“ (*Výklad na páteř*, in: *Výklady*, Praha 1975, s. 375.) K tomuto poplatku,

Husovy protesty pak mířily na marnivost, s níž se zástupci univerzitní elity strojili:

Tu výmluvu mají, že sú mistři svatého písma, a zvláště doktorové, tj. učitelé práv papežských. A mnějí, by pro jich mistrství pán bůh hříechu jim nevážil, aby, majíce mnoho obrokuov, pýchu a rozkoš plodili. Aby je v zbořiech a v školách i na ulicech ctili, protož veliké pláště s bělizzami, s hranostaji, s kunami a s hedbávím mají dlúhé a široké, a to vše, aby byli vidíni od lidí. Věř pravdě Kristově, jenž die: „Na stolici Mojžiesově seděli sú mistři a zákonníci...”³⁵

Do tohoto období lze datovat negativní konotace, které v radikálním husitském proudu bez ustání provázejí vystupování (*habitus*) doktorů. Nakonec bude zpochybněna i celá univerzitní instituce se svou hierarchickou strukturou a socio-ekonomickým základem.³⁶

Vcelku tedy nezbyvá než konstatovat, že pražské reformní hnutí našlo svou hnací sílu v srdci vysokého učení. Jestliže pak ze solidarity této instituce vytěžilo nesporný politický zisk a záruku jisté stability, jeho sepětí s univerzitou rovněž brzy vymezilo jeho limity a poukázalo na jeho slabosti. Elitní charakter hnutí časem zesílil a vedl k pohrdání kulturou laiků, které ani pozdější příklon k lidu nikdy nedokázal zcela zaplašit. Jeho soudržnost nedovedla dlouho vzdorovat jitřivému napětí, které rozdělovalo univerzitní sbor. Nakonec bylo pražské reformní hnutí, kvetoucí v samém centru politické moci a vědění, vystaveno přímé hrozbě kritiky ze strany církve, kdežto ostatní srovnatelná hnutí jako *devotio moderna* díky svému perifernímu charakteru a skromným intelektuálním ambicím podobnému zavržení unikla.

nazývanému *pastus*, který studenti museli uhradit před vstupem na profesorskou přednášku, viz František ŠMAHEL, *Pražské univerzitní studentstvo v předrevolučním období 1399–1419*, s. 57–58.

³⁵ *Knižky o svatokupectví*, in: Amedeo Molnár [Jiří Daňhelka] (ed.), *Drobné spisy české*, s. 250.

³⁶ Jiří KEJŘ, *Mistři pražské university a kněží táborští*, Praha 1981, zejména kapitola 3, s. 25n; a Olivier MARIN, *Les universités sont de fondation païenne et sont aussi peu utiles que le diable à l'Eglise. Sens et fortune d'une proposition wycliffiste*, in: Cédric Giraud – Martin Morard (ed.), *Universitas scholarium. Mélanges offerts à Jacques Verger*, Paris 2011, s. 123–147.

2. Právo jako podnět k vyhranění

Příslušnost pražských reformátorů k univerzitní sféře nicméně není jejich jedinou zvláštností. Pokud budeme zkoumat, jakým studiím se věnovali a do jaké míry u nich lze rozpoznat preference pro jeden nebo druhý obor, dojdeme v tomto ohledu k pozoruhodnému zjištění, že pražští reformátoři nebývale svorně zavrhovali studium práv. Bezpochyby zde musíme postavit stranou několik výjimek, jako byli Jan Kardinál z Rejnštejna a především Jan z Jesenice, jehož kanonické vzdělání se ukázalo dostatečně hluboké na to, aby u papežské kurie odrážel manévry Husových odpůrců a pozdržoval jeho odsouzení.³⁷ Podotkneme však rovněž, že oba z nich byli zastánci umírněného a smířlivého husitství a že i v laskavém prostředí tohoto umírněného reformismu byly jejich postoje záhy jejich druhý odmítány.

Pražská právnická fakulta se vskutku stala jednou z nejmocnějších hrází odporu proti reformnímu hnutí. Tuto skutečnost lze vysvětlit jednak specifickou místní situací, jednak obecným vývojem univerzitních studií a jejich role v pozdně středověké společnosti.³⁸ Od jejího založení pražskou univerzitou otráasaly mocenské boje mezi zástupci svobodných umění, ke kterým se přimykali také teologové a lékaři, a právníky. Navzdory pacifikačním snahám Arnošta z Pardubic, který se pokoušel ve svých *ordinationes* zachovat jednotu rektorátu,³⁹ se situace zhoršovala a právníci se nakonec v roce 1372 odštěpili a se svolením Karla IV. si založili samostatnou univerzitu. Ačkoli obě univerzity nadále podléhaly jurisdikci téhož kancléře a sdílely společná privilegia, měly napříště své vlastní rektory, svolávaly svá samostatná shromáždění a udělovaly tituly nezávisle na sobě. Systém univerzitních kolejí pak namísto, aby tuto dualitu překonal, vedl k jejímu dalšímu posílení, neboť zde nabízené ubytování bylo vždy vyhrazeno členům téže univerzity.

Rozštěpení univerzity z roku 1372, tato pražská anomálie, zanechalo trvalou stopu v institucích i lidských myslích. Každá z obou univerzit si

³⁷ K prvnímu zmiňovanému viz František M. BARTOŠ, *Reformní program M. Jana Kardinála z Rejštejna*, JSH 38, 1969, s. 99–118. Stežejní monografii druhého podává Jiří KEJŘ, *Husitský právník Mistr Jan z Jesenice*, Praha 1965.

³⁸ Viz Peter MORAW, *Die Juristenuniversität in Prag (1372–1419), verfassungs- und sozialgeschichtlich betrachtet*, in: Johannes Fried (ed.), *Schulen und Studien im sozialen Wandel des hohen und späten Mittelalters*, Sigmaringen 1986, s. 439–486; a Jiří KEJŘ, *Právnická fakulta a univerzita*, in: Michal Svatoš (ed.), *Dějiny univerzity Karlovy*, sv. 1, s. 163–182.

³⁹ MUHP II, Praha 1834, s. 230: „... quod in dicto studio sit unus rector et una universitas“. Funkci rektora měli střídavě zastávat absolvent svobodných umění a práv.

rychle rozvinula vlastní specifický charakter. Zatímco artistická fakulta fungovala podle pařížského modelu, právnická univerzita se rozhodla přizpůsobit boloňským statutům, podle nichž měla funkce rektora připadat studentovi. Tuto správní nesouměrnost ve skutečnosti více než vnější vlivy umožnila sociální diferenciacie, která studenty práva odlišovala od všech ostatních. Studenti práv byli zpravidla relativně pokročilého věku a často urozeného původu, tudíž měli snadný přístup do vysokých církevních kruhů a těšili se lukrativním beneficiím, která jim zajišťovala komfort a prestiž, k nimž masa nemovitých studentů svobodných umění nedosáhla.⁴⁰ Hořce se o tom přesvědčil i Matěj z Janova, sám absolvent pařížské univerzity, *magister parisiensis*. Po návratu do Čech s titulem bakaláře svobodných umění v kapse se dlouho pachtil po beneficiích a musel se nakonec po trpkém boji spokojit se skromnou farou ve Veliké Vsi – ačkoli zpětně své osudy líčí v lichotivějším světle a hovoří o mystickém obrácení.⁴¹ Měl tedy dostatek důvodů k tomu, aby shazoval výhody kanonického práva a zlobně dorážel na mocichtivost (*libido dominandi*) právníků, coby nových farizejů, kteří se lživě zaštiťují jménem Božím:

A tak dnes je přikládána větší vážnost výuce a studiu toho, co je obecně nazýváno kanonickým právem, nežli studiu Písma svatého, proroků a evangelií... A proto... na univerzitách... nenajdeme snad jediného chudého v Kristu, ni člověka zbožného, ale leda soudobé mocipány, boháče, chytráky a krasořečníky, kteří se vrhají do studia zákonů a kanonického práva; a celí hoří, aby se co nejdříve obohatili a potěšili světskými počtami, což se jim ostatně k jejich mohutné chloubě daří svižně, sotva jen uloví svůj titul.⁴²

⁴⁰ Mezi 3541 právníky zapsanými ke studiím v letech 1372 až 1418 napočítáme 250 držitelů kanovníckých funkcí nebo vyšších beneficií, zatímco 200 dalších drželo fary nebo nižší beneficia (podle František ŠMAHEL, *Die Prager Universität und der Hussitismus*, in: Alexander Patschovsky – Horst Rabe /ed./, *Die Universität in Alteuropa*, Konstanz 1994, s. 114).

⁴¹ Howard KAMINSKY, *On the sources of Matthew of Janov's doctrine*, in: Mila Rechcigl (ed.), *Czechoslovakia Past and Present II*, La Haye 1968, s. 1175–1184.

⁴² Matěj z Janova, *Regulae Veteris et Novi Testamenti*, Vlastimil Kybal (ed.), sv. 4, Innsbruck 1913, s. 237: „Verbi gratia magis sunt nunc in pretio doctrine et studium eorum, que vulgo jura canonica dicuntur, quam studium biblie, prophetarum et evangeliorum... Unde ... in omnibus universitatibus ... quasi nullus pauperum Christi Ihesu vel vir devotus, sed omnes solum generosi secundum hoc seculum, divites et pollentes ingenio et eloquentia transferunt (se) ad studium legum et juris canonici, et illi concupiscunt cito

Celý Matějův spis *Regulae veteris et novi testamenti* (Pravidla Starého a Nového zákona) zaznívá podobnými útoky.⁴³ V tomto ohledu tedy můžeme pražské reformní hnutí jako celek považovat za názorový projev „poražených“, všech těch, které zklamal systém beneficií a bouřili se proti vzestupu právníků. A poté, co byli svědky toho, jak je znalci církevního práva vytlačují i z králova okruhu, jejich rozhořčení neznalo hranic. Zatímco Karel IV., který byl zapáleným příznivcem krásné literatury, podporoval mistry svobodných umění a teology, jeho syn Václav raději ve svých službách zaměstnával kanonisty, často i protřelé v římském právu, jejichž schopnosti mohly citelněji přispět k chodu českého státu: jejich doménou se stal kancléřský úřad.⁴⁴ Na samém konci 14. století tedy právníci, z hlediska kariérního postupu a obecné vážnosti, pražskému vysokému učení bezvýhradně dominovali.

Nešlo zde však pouze o hmotný zisk. Za touto oborovou rivalitou se rýsoval také zápas o legitimitu, v němž vstupovala do hry tradiční hierarchie norem a intelektuálních hodnot. Kanonisté, kteří byli povzbuzeni svým politickým úspěchem a posílení svou nedávno dobytou autonomií, pobuřovali svými nároky na společenské uznání. O míře nevraživosti, kterou probouzeli, svědčí i autor spisu *Epistola contra emulo status cleri* (snad Štěpán z Kolína?), který právníky viní z nestydaté pýchy:

Vskutku je pravdou – aniž bych pánům juristům upíral jejich vážnost – že od chvíle, co jejich právnícká fakulta vstoupila do studií a vyvýšila se na náš účet, zastínila záři *trivia* a *quadrivia*. Důkazem budiž, že kdokoli, kdo nestudoval na řečené fakultě práv, je považován za hlupáka.⁴⁵

ditari et honorari in hoc mundo, quod etiam fit cito ipsis et gloriose, dum aliquos titulos assecuntur.“

⁴³ Identickou pasáž – ačkoli v tlumenějším tónu – nalezneme například ve 3. svazku (Innsbruck 1911), s. 129: „Plurimus populus clericorum, dimisso studio theologie ... ad ea, que sunt secundum hoc seculum lucri et compendiosa, ad honores assequendos convolat atque properat hodie, credens, quod in omnibus talia magis sunt utilia, etiam ad ecclesias gubernandas et salvandas, quam sit verbum Ihesu crucifixi...“

⁴⁴ Viz Peter MORAW, *Die Juristenuniversität in Prag (1372-1419), verfassungs- und sozialgeschichtlich betrachtet*, s. 482.

⁴⁵ „Postquam enim, ut salva reverentia dominorum juristarum loquar, hec juridica facultas irrepens studiis erexit suum calcaneum (srov. J 13,18), mox trivii et quadrivii suo fuco adeo obnubilavit et suffocavit nitorem, ut jam ferme caput humanum non credatur habere, qui dicte juridice facultatis alumnus non fuisset.“ Otakar Odložilík (ed.), VKČSN, 1926, s. 43.

To ovšem pražským kanonistům nestačilo. Jejich smělost došla tak daleko, že zatoužili otrást autoritou samotné královny všech disciplín, teologie, a ve svých narážkách jí upírali prvenství. Nebylo snad kanonické právo, které vládne všem duším, vědou vyšší?⁴⁶ Proti těmto troufalým výroky juristů se pražští reformátoři zaštiťovali nejvyšší instancí Písma svatého, neboť ono jediné požívalo skutečně univerzální a neomylné autority v ostrém kontrastu s rozličností a pomíjivostí právních kánonů. Odvety se chopil opět Matěj z Janova, který právní vědu coby lidský výtvar obvinil z přebujelosti a zdůrazňoval, že těžkopádnost a svévole právního systému je v rozporu s evangelickou prostotou.⁴⁷ Přece však nepopíral užitečnost právních ustanovení. Jeho cílem nebylo je odstranit, ale spíše vyhradit platnost ustanovení jen do rukou Božích a podkopat vůdčí nároky kanonického práva, kterému upíral veškerou Boží inspiraci.⁴⁸

Konflikt nebylo možné utišit a na počátku 15. století nabral nevídáné intenzity poté, co zakořeněný odpor k právníkům zesílil pod vlivem Johna Wyclifa. Kdykoli jim z pera vzešlo slovo „juristé“, nedokázali se wyclifité zdržet podráždění, a dávali je najevo všemožnými žlučovitými slovními hříčkami.⁴⁹ V souladu s odvěkými výhradami, které obklopovaly všechny

⁴⁶ Viz svědectví citované u Miroslav BOHÁČEK, *Nové prameny k dějinám pražské university*, StR 4, 1965, s. 49–92, zde s. 72: „sacra juris canonici, que est ars artium et regimen animarum“. O hegemonických nárocích juristů viz Frank REXROTH, *Finis sciencie nostre est regere. Normenkonflikte zwischen Juristen und Nichtjuristen an den spätmittelalterlichen Universitäten Köln und Basel*, ZHF 21, 1994, s. 315–344.

⁴⁷ Matěj z Janova, *Regulae veteris et novi testamenti*, sv. 3, s. 120: „... quilibet in dei populo prelatus mox incipit leges ponere et superedificare, prioribusque statutis Christi et apostolorum ejus necnon multorum precedentium constitutionibus etiam ipse sua statuta addere, que suo spiritui proprio videntur statuenda, et ad ea subditos obligare majori distinctione... Et sic usque hodie edificatur hic paries, ut jam non minus simus vel videamur esse gravati per hujusmodi ceremonias et traditiones hominum, nos, inquam, christiani, qui alias accepimus jugum suave Christi et onus ejus leve, quod Judei, qui habuerunt onus grave, quod neque ipsi neque patres eorum poterant custodire et portare.“ O tomto tématu, které je pro dílo pařížského mistra typické, viz Jana NECHUTOVÁ, *Kategorie zákona božího a Mistr Matěj z Janova*, SPFFBU E 12, 1967, s. 211–221.

⁴⁸ „Alia vero omnia opera hominum solummodo esse consilia censeantur, et ita populo declarentur, ut sic mandata hominum prout mandata hominum venerentur, et precepta Dei tremenda in sua dignitate, quemadmodum precepta Dei concedet, adorentur et impleantur.“ Tamtéž, s. 144.

⁴⁹ Měli například v oblibě pojem *privilegista*, který záměrně využíval souzvučnosti slovního kořene *pravo* s latinským adjektivem *pravus* (nepoctivý, pokřivený). Viz Johann LO-SERTH, *Hus und Wyclif*, München – Berlin 1925, s. 196, pozn. 6. Také sám Hus ve svých českých spisech často používá sarkastické zdvořilky *pravouk* nebo *pravouvec*, viz jeho *Knižky o svatokupectví*, in: Amedeo Molnár [Jiří Daňhelka] (ed.), *Drobné spisy české*, s. 221 a znovu 250.

výnosné vědy, dávali najevo, že v právnické kariéře nevidí nic jiného než sobecký hon za výsadami a oportunistus, při němž byl opomíjen zákon Boží.⁵⁰ Pod palbou řečnických šípů reformátorů zažívali právníci horké chvíle: byli to omezení, blouznili prý a vykládali nesmysly, zaslíbili se světským radovánkám, ba co hůř, byli (hrůza pomyslet, *horribile dictu*) novátory.⁵¹ Ačkoli reformátoři částečně přebírali dávné výtky, jejich náruživý zápal pro invektivy svědčí o nových intelektuálních motivacích. Ozývají se zde politické a náboženské rozpory, které byly dlouho tlumeny, ale které papežské schizma náhle vyvrhlo zpět na povrch. Pražští reformátoři proto nenacházejí dostatečně tvrdá slova, aby pranýřovali nezřízené spiknutí kanonistů s papeženci: Hus, který byl velkým odpůrcem údajné servility kléru, právníky ironicky označuje za „papežovy heroldy“.⁵² K odmítání kanonického práva se nyní přidává regulérní útok na veškerý institucionální aparát církve, který je viněn z toho, že přijal za svou papežskou koncepci svrchovanosti a následně se angažoval ve věcech světských a popřel slova Kristova: „Moje království není z tohoto světa.“⁵³ Tato kritika posléze míří přesněji a za svůj cíl si bere *Pseudoisidorské dekretálie*, které považuje za vrchol bludu a přetvářky. Před tímto „pohanským“ právem, poskvrněným kupeckým duchem a papežskou povýšeností, wyclifité ostentativně dávali přednost dekretu Gratiánovu, který u kanonistů vyšel z módy a který reformátoři naopak opětovně vyzdvihli pro jeho ctihodné stáří a inspiraci patristickým odkazem.⁵⁴

⁵⁰ V kázání *Abiciamus opera tenebrarum* (in: Anežka Schmidtová /ed./, *Johannes Hus, Magister universitatis caroline, Positiones, recommendationes, sermones*, Praha 1958, s. 102) čteme: „In tertio gradu, puta, qui scire volunt, ut scientiam vendant pro pecuniis et honoribus, forte sunt juriste et medici, sed differenter, quia medici plus pro pecunia quam honore, sed e contrario forsitan de juristis.“

⁵¹ Na toto téma viz svědeckví shromážděná v článku Jiří KEJŘ, *Hus o právnictví*, PHS 1, 1955, s. 83–100.

⁵² Toto označení, které se v Husových českých spisech opakovaně vrací, najdeme zejména v *Knížkách o svatokupectví*, s. 208: „Třetí pro to, že poněvadž papež to ustanovil, tehda nemá žádný proti tomu mluvit, jakož jeho heroltové, kněží, praví a jeho práv uředníci.“ Stejnou formulaci najdeme také na s. 209: „Ano toho sami jeho heroltové musejí puojčiti.“

⁵³ „Ubi nunc sunt prelati juriste docentes Christo contrarium? Christus jurista dicit: Precipio: Nolite possidere aurum et argentum; falsus jurista dicit: Papa est dominus et possessor generalis omnium. Christus dicit: Regnum meum non est de hoc mundo; papa dicit: Omne regnum ego in potestate, ymo ipsum imperium habeo. Relinquentes enim mandata Dei tenetis traditiones hominum.“ (Hus, *Quadragesimale*, citováno v Jan SEDLÁK, *Husův vývoj dle jeho postil*, SaT II, s. 132–133.)

⁵⁴ Výpady proti *Pseudoisidorským dekretálím* se zvláště hojně vyskytují ve spisech Jakoubka ze Stříbra. Viz například jeho *Sermo contra graduatos*: „... patet, quam necessarium sit nobis Deum cognoscere et alias scientias ethnicas preternecessarias, immo superfluas

Kdyby se jen pražští právníci zastavili u prosté akademické obhajoby papežské moci! Tito lidé, pro které bylo vzdělání vždy pouhou přípravou pro funkce, které vykonávali v církevní správě, však ani v nejmenším nezamýšleli uzavírat kompromisy, jak jim velela poslušnost papeži a arcibiskupovi. Svými slovy i činy vystupovali v pražské kapitule coby horliví stoupenci prořímské politiky, o čemž svědčí i chování generálního vikáře Jana Kbelu, který stanul v samém srdci konzistoře proti wyclifským odpadlíkům.⁵⁵ Původně intelektuální různice se tak zvrhla v nelíčený mocenský boj. Jak se dalo očekávat, právnická univerzita zaplatila za svou solidaritu s arcibiskupstvím velmi drahó a jeho vrtkavost se jí stala osudnou. Politická nestabilita ji oslabila a od přelomu 14. a 15. století se propadala do hluboké krize a potýkala se s klesajícím počtem zájemců, až nakonec podlehl následkům Kutnohorského dekretu: poslední dva licenciáti zde promovali v roce 1412.⁵⁶

Chceme-li tedy rekonstruovat antagonismus mezi juristy a absolventy svobodných umění nebo teology, nevystačíme si s pouhým odkazem na malichernou profesní ješitnost. Je třeba rovněž zdůraznit výrazný dopad, jaký mělo univerzitní schizma, které se často projevovalo daleko výrazněji než národnostní měřítko a které našlo svůj odraz i v těch nejpropracovanějších formách teologického projevu. Pomáhá nám porozumět živelnému lpění pražských reformátorů na nadřazenosti jejich oboru, *sacra pagina*, jediné vědy, která v jejich očích mohla spasit svět. Tato myšlenka byla Husovi tak drahá, že zamýšlel církevním otcům na koncilu v Kostnici vyložit, jak je nezbytné, aby byl papež teologem.

et traditiones decretalium oligarticas, que claram Dei notitiam summe necessariam impediunt, precavere, quia sic ... blasphemant in Deum et offendunt implicate primum mandatum decalogi“ (cituje Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny husitského zpěvu*, sv. 4, Praha 1955, s. 100, pozn. 36); „Ars beneficia lucrandi et divitias seculi conquirendi aut ars eas defendendi, que est in Decretalibus.“ (Tamtéž, s. 101, pozn. 42.) O účtě, které se mezi wyclify těšil Gratiánův dekret, viz Paul OURLIAC, *Les sources du droit canonique au XVème siècle: le solstice de 1440*, in: *Etudes d'histoire du droit canonique dédiées à Gabriel Le Bras I*, Paris 1965, s. 293–305.

⁵⁵ O Kbelovi viz Václav NOVOTNÝ, *Mistr Jan Hus I/1*, s. 240–242. Připomeňme rovněž případ doktora obojího práva Jana Náze, který vypovídal proti Husovi v Kostnici, nebo kanonistu Jiřího z Boru, oficiála a posléze administrátora pražského arcibiskupství, jehož *Chronicon universitatis Pragensis* líčí coby hlavního původce proti-wyclifských opatření: „Georgius Bora doctor est fundamentum, medium et finis omnium premissorum. Ex eius namque capite et consilio bulla est impetrata, libri sunt combusti, Magister Johannes Hus citatus et plures incarcerati et puniti iniuste.“ (*FRB*, sv. 5, s. 571.)

⁵⁶ Jiří STOČES, *Die Prager Juristenuniversität nach 1409: Agonie, Auslaufmodell oder die Suche nach einem neuen Anfang?*, AUC-HUCP 49, 2009, s. 65–70.

Hodlal tak znovu otevřít nepohodlnou otázku, *questio vexata*, o které se diskutovalo od samého počátku 14. století, a zkrotit konečně pýchu kanonistů.⁵⁷ Jeho sebevědomí v této otázce jen prohloubilo propast, která ho oddělila od konciliaristů, a někteří z jejich čelných zástupců mu neodpustili, že se odvážil hanobit jejich pověst a opovrhovat zákonodárnou mocí církve. Není tedy divu, že temný portrét „hanobitelů kánonu“ (*contemptores canonum*) se brzy stal jedním z nejužívanějších *loci communes* protihusitské literatury:⁵⁸ pod rouškou dobové karikatury v něm lze vytušit svár starý několik desetiletí.

3. Rivalita s žebravými řády

Třetí specifikum, které mezi sebou sdíleli pražští reformátoři, je opět spjato s negativním vymezením. Nebyli členy žebravých řádů, jejichž výbojný dynamismus se přitom v Čechách projevil neobvykle brzy. Tyto řády, které byly hýčkány panovníky i městskou oligarchií, se v zemi začínaly etablovat od druhé čtvrtiny 13. století a v polovině století čtrnáctého

⁵⁷ Ve svém traktátu *De sufficientia legis Christi* Hus píše: „Ex quo patet, quod necesse est quemlibet episcopum, et presertim Romanum pontificem esse theologum. Nam sibi ut hujusmodi committitur regimen, vicarium in spiritualibus ecclesie militantis, quod regimen non potest cognoscere, si non sit doctus in lege Christi et per consequens, si non sit theologus.“ (Flacius ILLYRICUS /ed./, *Historia et Monumenta Iohannis Hus et Hieronymi Pragensis confessorum Christi*, sv. 1, Nüremberg 1558, fol. 48r.) Tento názor sdílel i Jan z Jesenice, jak vyznává například ve svém komentáři papežské buly, která zavrhovala Viklefa: „Sed ad suum fastum ampliando: Sicut decretales epistole pro fastu pape et cardinalium compilate, ille glossatur et tenentur, et lex Dei jacet in angulis, imo dicit papa, quod non sit theologus.“ (František PALACKÝ /ed./: *Documenta*, s. 470.) Ke kořenům tohoto sporu viz Martin GRABMANN, *Die Erörterung der Frage, ob die Kirche besser durch einen guten Juristen oder durch einen guten Theologen regiert werde bei Gottfried von Fontaines und Augustinus Triumphus von Ancona*, in: E. Eichmann – M. Grabmann – K. Hofmann – W. Laforet, *Festschrift Eduard Eichmann*, Paderborn 1940, s. 1-19.

⁵⁸ Viz anonymní traktát *Estote sine offensione*: „Interrogare quis poterit, utrum decreta Papae, seu *Decretum*, talis liber, *Decretales*, constitutiones et alia iura canonica, sint observanda? Et videtur, quod non. Quia *Decreta* sunt humana inventio, *decretales* sunt correctoria, et alia iura sunt propter questum inventa.“ Hermann VON DER HARDT (ed.), *Magnum oecumenicum constantiense concilium*, sv. 3, Frankfurt – Leipzig 1698, sloupec 697). Stanislav ze Znojma: *De ecclesia*: „Audent palam dicere: ... quid decreta et cacones nisi litere private et antiqua coopertaria pape et humane traditiones!“ (Jan SEDLÁK /ed./: *Mistr Jan Hus*, s. 292.) Ondřej z Brodu: *De sumptione*: „Memini me audisse ab adversario (i. e. Jakoubek) necnon ab ejus in hac parte sociis: quid decretum? Humana traditio! Quid decretales epistole? Verius coopertoria pape!“ (Jaroslav KADLEC /ed./, *Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager magisters Andreas von Brod*, Münster 1982, s. 183.)

již čítaly přes šedesát konventů rozptýlených po celé zemi. Absence mendikantů v řadách pražských reformátorů je o to nápadnější, že v období univerzitního růstu byli právě oni pověřeni výukou teologie, ve svých školách (*studia*) u sv. Tomáše, u sv. Klimenta a u sv. Jakuba. Jak uvádí kronikář František Pražský, v 50. letech 14. století drželi mendikanti v rukou nejméně čtyři učitelské posty teologie z pěti: kromě augustiniána Mikuláše z Loun tehdy mezi nimi měli vůdčí slovo dominikán Jan Moravec a františkán Vojtěch Bludův, které oba jmenoval doktory papež Kliment VI. na žádost Karla IV.⁵⁹ Není tedy vůbec pochyb, že bez institucionální podpory řeholních škol a bez přispění pedagogů z žebavých řádů by se univerzitní odnož v Praze bývala neujala. Ještě roku 1366, musel papež Urban V. zabezpečit její budoucnost nařízením, v němž provinciálům čtyř žebavých řádů předepsal, aby v pražských řeholních domech udržovali dostatečně schopné pedagogy, kteří by zastoupili chybějící profesory. Tento krok je typickým příkladem neustálé péče, s níž tento pontifik přiděloval *scolares* mezi různé univerzity dle jejich potřeb. Zároveň toto opatření dokazuje, jak nezastupitelnou roli sehrávali mendikanti v rozkvětu vysokého učení.⁶⁰

V následujících letech žebavé konventy zůstaly jádrem školského systému.⁶¹ Mendikanti se těšili univerzitním privilegiím a mohli se ucházet o tituly. Jako řeholníci pochopitelně nespádali pod univerzitní jurisdikci, což jim znemožňovalo přístup k akademickým funkcím, jako byl děkanát nebo rektorát. Navzdory těmto omezením si však s univerzitní komunitou udržovali pevné pouto, které nakonec dospělo až k úplné inkorporaci: na popud Raimunda z Capuy tak dominikáni v dubnu 1384 rozhodli o své unii (*sodalitas*) s univerzitním sborem a přiznali mu právo

⁵⁹ „Fuerunt autem quinque magistri theologie, quorum unus legit in ecclesia Pragensi et praedicavit; cui venerabilis pater et dominus Arnestus primus archiepiscopus Pragensis honorifice providit et copiose. Alii vero magistri in monasteriis sui ordinis sacram thelogiam legerunt et hujusmodi acta saluberrima in hac terra Boemiae numquam visa nec audita fuerunt.“ *Kronika Františka Pražského*, FRB 4, s. 452. K tomuto viz Jaroslav KADLEC, *Řeholní generalní studia při Karlově universitě v době předhusitské*, AUC-HUCP 7, 1966, s. 63–108.

⁶⁰ Listina z 10. listopadu 1366 vydána v Michel HAYEZ – Anne-Marie HAYEZ (ed.): *Urbain V (1362–1370). Lettres communes analysées d'après les registres dits d'Avignon et du Vatican VI*, Rome 1980, č. 19555, s. 156. Viz Etienne DELARUELLE, *La politique universitaire des papes d'Avignon – spécialement d'Urbain V – et la fondation du Collège espagnol de Bologne*, in: El cardenal Albornoz y el Colegio de Espana II, Bologne 1972, s. 8–38 (zejména s. 15).

⁶¹ K roli žebavých řádů na středověkých univerzitách viz naposledy Isnard FRANK, *Die Bettelordensstudia im Gefüge des spätmittelalterlichen Universitätswesens*, Stuttgart 1988.

podílet se na liturgii a řeholním životě ve svatojakubském konventu. Kromě toho poskytli rektorovi volně k dispozici kapli svatého Vincenta.⁶² Toto ujednání zpečetilo formální integraci dominikánů do lůna univerzity, v souladu s pařížským modelem.

Avšak navzdory intelektuálnímu vyzařování žebravých řádů české reformní hnutí od svých počátků hledalo zastánce v jiných kruzích, mezi tradičními řády, které v Čechách nezaznamenaly takový ústup ze slávy jako ve starých zemích západní Evropy a které mohly být protiváhou řádům novým. Zrod pražského reformního hnutí podporovali v první řadě augustiniáni, kteří v Čechách těžili ze své pozice nedávno příchozích a opírali se o dynamickou kapitolu v Roudnici.⁶³ Dokládá to mimo jiné příklad Konráda Waldhausera, který sám pocházel z řádu kanovníků a jehož bojovná kázání citelně přiosťrovala řevnivost s žebravými řády. I po Waldhauserově náhlé smrti v roce 1369 udržovali pražští reformátoři s řeholními kanovníky nadále úzký kontakt, poskytovali jim konzultace a těšili se z jejich podpory pro šíření svého vlivu. Vojtěch Raňkův z Ježova například v roce 1380 sepsal detailní výklad řehole svatého Augustina⁶⁴ a sami řeholní kanovníci kladně přijímali spisy Konráda Waldhausera a Milíče z Kroměříže, které měly své vybrané místo zejména v kapitulní knihovně v Třeboni.⁶⁵ Augustiniánská řehole nebyla pouhou sítí klášterů a odkázala pražskému reformnímu hnutí i specifická duchovní témata, která se měla trvale otisknout v jeho charakteru: zápal pro studia, důraz na pastorální teologii a niternou zbožnost, úcta k viktorinům⁶⁶ a konečně i určitá vize reformy, soustředěné na vnitřní očistu

⁶² O těchto událostech viz Vladimír J. KOUDELKA, *Raimund von Capua und Böhmen*, AFP 30, 1960, s. 206–226.

⁶³ K usazení augustiniánů v Čechách viz Franz MACHILEK, *Die Augustiner-Chorherren in Böhmen und Mähren*, AfKgBMS 4, 1976, s. 107–144.

⁶⁴ *Rescriptum ad canonicos Třebonenses super obligatione regulae sancti Augustini*, in: Jaroslav Kadlec (ed.), *Leben und Schriften des Prager magisters Adalbert Ranconis de Ericinio*, s. 230–244.

⁶⁵ Srov. Ivan HLAVÁČEK, *Studie k dějinám knihoven v českém státě v době předhusitské I*, SH 12, 1964, s. 5–52. Sluší se rovněž zmínit postilu *Consolatio Spiritus*, sepsanou anonymním kanovníkem na konci 14. století, která nese patrný vliv Waldhausera i Milíče. Ve stejné době dále převor kanovníků ve Šternberku Fridrich nazval svůj komentář k žalmům a hymnům *Abortivus*, s jasným odkazem na Milíče (srov. Anežka VIDMANOVÁ, *Stoupenci a protivníci Mistra Jana Husí*, HT 4, 1981, s. 52).

⁶⁶ Viktorini, kanovníci z opatství u svatého Viktora poblíž Paříže, byli jednou z nejvýznamnějších augustiniánských kapitul 12. století. Prosluli zejména teologickou školou, kterou založil Hugo ze Svatého Viktora. (Pozn. překl.)

člověka skrze pravidelné přijímání svátosti oltářní – to vše jsou opakující se motivy, které dokládají trvalost této duchovní spřízněnosti.⁶⁷

S rozmachem pražského vysokého učení však postupně přešla ke kormidlu skupina smělých mistrů z řad laiků, kteří se vyznačovali velmi vyhraněnou a nedůtklivou povahou. Nástup této nové generace můžeme datovat na přelom 70. a 80. let 14. století, kdy se třem osobnostem, Jindřichovi Tottिंगovi z Oyty, Heřmanovi z Winterswiku a Ottovi z Werderu, podařilo kolem sebe vybudovat slibnou skupinu laických žáků a kolegů.⁶⁸ K tomuto vzestupu dochází v samém srdci teologické fakulty a paradoxně bez výraznějších střetů: od roku 1383 si zde laici s řeholníky dělí vliv rovným dílem, každá skupina má tři profesorské posty. Maximálně můžeme zaznamenat jisté třenice, které na fakultě propukly kvůli *bullati*, řeholním doktorům, jejichž přímé jmenování papežem pobouřilo nedůtklivost Pražanů. Obětí žárlivosti teologické fakulty se tehdy stal Mařík Rvačka, kterému fakulta odeprěla podporu jeho jmenování Inocencem VII. (1406).⁶⁹ Lze tedy říci, že přísaha všech absolventů s licenciátem teologie, že nebudou jítřit starý spor mezi laiky a žebravými řády, postačila k nastolení *modu vivendi*, který byl přijatelný pro obě strany?⁷⁰ Je pravděpodobnější, že rozkvět mladých německých univerzit a následný chladný postoj k mendikanům na pražském vysokém učení, přispěly k poklesu intelektuální úrovně u učitelů z žebravých řádů a zahrály do karet jejich laickým druhům. Na každý pád to napovídají obtíže, s nimiž se v Praze střetlo karmelitánské *studium generale* prakticky

⁶⁷ Jiří SPĚVÁČEK, *Devotio moderna, Čechy a roudnická reforma*, Mediaevalia Historica Bohemica 4, 1995, s. 171–197.

⁶⁸ K těmto třem mužům, kteří byli všichni absolventy univerzity v Erfurtu, viz Sonke LORENZ, *Studium generale Erfordense. Zum Erfurter Schulleben im 13. und 14. Jahrhundert*, Stuttgart 1989 (Monographien zur Geschichte des Mittelalters 34), v daném pořadí na s. 185–200, 209–218 a 282–287.

⁶⁹ Tento incident je opakovaně připomínán u Husa, který doktorům teologie kladl za vinu, že se v této záležitosti vzepřeli papeži: „Et iterum, cum Innocencius VII. papa in bulla ip-sis doctoribus mandavit sub pena excommunicationis et privacionis beneficiorum nec-non inhabilitationis, quod magistro Mauricio darent locum doctoratus inter se, quod fuit valde leve et non purum malum, et ipsi per processus coram notario moniti noluerunt in illo mandato bullis pape Innocencii obedire, manifeste sequitur, quod suam conclusionem per inobedientiam realiter exhibitam infregerunt.“ (*Contra Stephanum Palecz*, in: Jaroslav Eršil /ed./, *Magistri Johannes Hus Polemica*, Praha 1966, s. 264–65.) Viz také spisy *Contra octo doctores* (tamtéž, s. 374) a *De ecclesia* (Samuel H. Thomson /ed./, Praha 1958, s. 186).

⁷⁰ O této přísaze viz František KAVKA, *Zur Frage der Statuten und der Studienordnung der Prager theologischen Fakultät in der vorhussitischen Zeit*, FD 1, 1971, s. 139.

vzápětí po svém založení (1379), ve stejné době, kdy se jejich vídeňský konvent prosazoval jako nejdynamičtější v celé střední Evropě.⁷¹ Jistou vinu lze snad rovněž připsat určitému zemdlení intelektuálního zápalu u mendikantů, kteří se nechali ovládnout svými administrativními nebo pastýřskými povinnostmi a až příliš často se uchýlovali k nekomplikovanému eklektismu a kompilacím. Jestliže se ti nejvýtečnější z nich skvěli bystrým smyslem pro psychologii a spiritualitu a před prostými věřícími dovedli v pravou chvíli vystupovat lidově, nenalézáme u nich naopak sebemenší stopu po některém význačném učeném díle.⁷²

Ať už to bylo jakkoli, v kontrastu s mobilitou žebravých řádů, podporovaných papežským stolcem, kterým jejich mezinárodní organizace umožňovala rychlou cirkulaci členů, vývoj v Praze uspil krystalizaci domácí laické tradice, která byla pevná a soudržná a poskytla sociální a intelektuální podhoubí, jež neobvykle přálo zrodu opozičního reformismu. Samozřejmě, že opozice mezi žebravými řády a laiky nebránila příležitostným sblížováním, dílčím a dočasným, daným náhodou nebo povahovým založením aktérů: například Jindřich z Bitterfeldu, ačkoli byl dominikán a byl přirozeně prodchnutý výsadami svého řádu, v otázce častého přijímání zastával podobné stanovisko jako Matěj z Janova;⁷³ a sám Hus se v prvních letech těšil přízni a podpoře svého kolegy Jana z Hory.⁷⁴ Můžeme nicméně konstatovat, že v obecném hledisku se mendikanti řadili mezi nejranější a nejnesmiřitelnější kritiky pronikání wyclifismu do Prahy: byli si jako první vědomi hrozby skryté v učením o remanenci a bez skrupulí se chopili své role přísných strážců pravověrnosti, kterou urputně hájili v ohni polemik i u římské kurie. Zvláště dobře doložený máme příklad dominikánů.⁷⁵ Jako první vystoupil na přelomu let 1378–1379 proti wyclifismu Mikuláš Biceps, právě z řádu bratří kaza-

⁷¹ Podle Franz-Bernard LICKTEIG, *The German Carmelites at the Medieval Universities*, Roma 1981, s. 280–284.

⁷² Tento názor zastává Pavel SPUNAR, *The Literary Legacy of Prague Dominicans and the University in Prague*, in: Sophie Włodek (ed.), *Société et Eglise. Textes et discussions dans les universités d'Europe centrale pendant le Moyen Age tardif*, Louvain 1995, s. 92–98.

⁷³ Srov. Vladimír J. KOUDELKA, *Heinrich von Bitterfeld († ca 1405)*, AFP 23, 1953, s. 5–65.

⁷⁴ Srov. František M. BARTOŠ, *Husův kolega Jan z Hory*, JSH 12, 1939, s. 104.

⁷⁵ Vladimír J. KOUDELKA, *Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz im Mittelalter III. Bischöfe und Schriftsteller*, AFP 27, 1957, s. 39–119. K roli řádu augustiniánů poustevníků viz Adolar ZUMKELLER, *Die Augustinereremiten in der Auseinandersetzung mit Wyclif und Hus, und ihre Beteiligung an den Konzilien von Konstanz und Basel*, AA 28, 1965, s. 5–56.

telů.⁷⁶ A opět dominikán – Jan Hübner sepsal v roce 1403 seznam bludů, které šířili pražští wyclifité.⁷⁷ A konečně Petr z Uničova v Kostnici spolu se Štěpánem z Pálče zosnoval Husovo odsouzení a po návratu do Prahy při setkání s utrakvistickými mistry nešetřil provokacemi a ironií.⁷⁸

S přihlédnutím ke všemu již řečenému si tedy snadno můžeme domyslet, že konventy žebavých řádů představovaly bašty odporu proti wyclifismu, a přehrada našla svůj odraz také v topografii města: konventy svatého Klimenta a svatého Jakuba, situované v srdci německých čtvrtí Starého Města, sloužily jako opoziční ohniska proti vlivu Betlémské kaple.⁷⁹ Rovněž se pravidelně stávaly dějištěm tragikomických potyček, předzvěstí válečného běsnění, *furor belli*, které se později utrhně ze řetězu za revoluce. Několikrát se v nich proslavil známý buřič Jeroným Pražský: v roce 1408 si troufl napadnout Petra z Uničova, aby ho potrestal za jeho invektivu proti pražským realistům.⁸⁰ Za odpustkové krize roku 1412 a pak nanovo v roce 1414 vyvolal další šarvátky u karmelitánů u Panny Marie Sněžné, které obvinil z vystavování falešných ostatků: v Kostnici později několik svědků dosvědčí, že jej viděli proti mnichům pobuřovat laiky.⁸¹

Dějiny tohoto politicko-náboženského sporu i zastrašovací manévry, v něž vyústil, později vedly ke specifickému vývoji. Pro tuto chvíli si zapamatujme, že laická identita pražských reformátorů, spolu s důmyslně udržovanou vzpomínkou na velké konflikty 13. století, je vedla současně k soustředěné obraně univerzitních privilegií, k odporu proti papežské všemohoucnosti a k rychlé adaptaci poměrně tradiční augustiníánské teologie. Ve své nevázanosti a jízlivosti vůči klerikům pražská opozice silně čerpala z dávné touhy laiků po odvetě, a jakmile tito dosáhli vítězství, nezdráhali se vyobcovat řeholníky z univerzity.

⁷⁶ K této kontroverzi viz Damasus TRAPP, *Clm 27034. Unchristened Nominalism and Wycliffite Realism at Prague 1381*, RTAM 24, 1957, s. 320–360.

⁷⁷ František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, sv. 2, s. 218.

⁷⁸ Podle svědectví Petra z Mladoňovic Hus řadil Petra z Uničova mezi své nejhorší nepřátele, na čemž si zmíněný dominikán očividně zakládal. Jeho proti-wyclifské sklony lze vyčíst v textu jeho abjurace, který vydal Johann LOSERTH, *Hus und Wyclif*, s. 296.

⁷⁹ Jaroslav MEZNÍK, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990, s. 156.

⁸⁰ Podle výpovědi Mikuláše Czungla během vídeňského procesu (Ladislav KLICMAN /ed./, *Processus judicarius contra Jeronimum de Praga habitus Viennae a. 1410–1412*, Praha 1898, s. 23).

⁸¹ František ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, s. 68–69.

4. Byla reformní strana stranou českou?

Na posledním místě je třeba pojednat o postupném ztotožnění reformního proudu s českou identitou. České dějepisectví 19. a 20. století toužilo dát své vlasti zpětně aureolu věčnosti a rádo prezentovalo zrod husitského hnutí v barvách národní emancipace. Jestliže však tento mýtus ovládl historické události do té míry, že se nakonec sám stal předmětem bádání,⁸² stojí za námahu navrátit reformnímu hnutí jeho původní kosmopolitní tvářnost. Nacionální hledisko identifikace se totiž mezi husity prosadilo až pod vlivem řetězce různých faktorů, které nebyly ani nevyhnutelné, ani předem dané.

Karel IV., který měl sám daleko k národnostní vyhraněnosti, prosazoval po celou dobu své vlády univerzalizmus, který přispíval k udržení sociální harmonie a míru v Říši i v Českém království. Založení pražské univerzity roku 1348 bylo součástí promyšlené realizace této císařovy ambice.⁸³ Instituce ustavená coby *studium generale* podle modelu západních univerzit, měla za poslání přitahovat a mísit intelektuální elity z celé Říše, ba i zpoza jejích hranic. Svědčí o tom fakt, že všichni její studenti i mistři byli záhy rozděleni na čtyři „národy“, uspořádané po všechně podle světových stran, z nichž na univerzitu přicházely – český národ, zastoupený v podstatě obyvateli království, z východu, saský ze západu, polský ze severu a bavorský, který sdružoval převážně německy mluvící cizince, z jihu.⁸⁴ Toto uspořádání přispívalo u pražských mistrů k pocitu, že náleží k vědecké komunitě, která se rozpíná po samý obzor křesťanstva. Až do schizmatu roku 1378 ostatně mnozí z nich pokračovali ve studiích na západních univerzitách, z nichž nejvyšší počty přijímaly univerzity v Paříži a v menší míře v Oxfordu, Boloni a Padově. Matěj z Janova, Vojtěch Raňkův z Ježova i Jan z Jenštejna, všichni tři vytěžili maximum z této akademické mobility, *peregrinatio academica*, která jim přinesla nejen záviděníhodné tituly, ale rovněž jim umožnila participovat

⁸² Vhodnou syntézu této problematiky podává František GRAUS, *Lebendige Vergangenheit*, Wien 1975, s. 307–337.

⁸³ Otázka, zda Karel IV. založil pražskou univerzitu coby český král, nebo jako císař, byla dlouho vděčným námětem historického bádání. Rozhodující slovo k ní přinesl František ŠMAHEL, *Počátky pražského obecného učení*, zde s. 255–260. Detailní analýzu Karlových motivací lze nalézt v díle Frank REXROTH, *Deutsche Universitätstiftungen von Prag bis Köln. Die Intentionen des Stifters und die Wege und Chancen ihrer Verwirklichung im spätmittelalterlichen Territorialstaat*, Köln – Weimar – Wien 1992, s. 55–107.

⁸⁴ Jiří STOČES, *Pražské univerzitní národy do roku 1409*, Praha 2010.

na hlubším šíření vzdělání.⁸⁵ Spis Matěje z Janova *Regulae veteris et novi testamenti*, napsaný pečlivou latinou a prodchnutý odkazy na pařížské teology, kteří zůstávali věrní tradičnějším formám politického augustiniánství, je dokonalým svědectvím o trvalosti tohoto křesťanského univerzalizmu až na práh 90. let 14. století. Odvrácenou stranou univerzalizmu ovšem mohla být i afektovaná domýšlivost: Ani v houfu svých pražských kolegů Vojtěch Raňkův z Ježova nezapomněl zdůrazňovat znamenitou nadřazenost své *alma mater*, pařížské univerzity.⁸⁶

Ve hře byly však i další faktory. V prvních třiceti letech své existence byla univerzita v pražské společnosti ve skutečnosti vnímaná jako cizorodé těleso. Místní obyvatelé, a zejména městská oligarchie, s nedůvěrou přihlíželi vzniku konkurenční instituce, u níž hrozilo, že zaútočí na městská privilegia, vytvoří si svou právní oázu, a unikne tak pravomocem městských soudů. Toto principiální nepřátelství vedlo ke srážkám, často krvavým, mezi studenty a městskými strážnými, až nakonec 26. září 1374 obě strany dospěly k narovnání, v němž byla uznána soudní pravomoc rektora. Od nynějška měl tento výhradní oprávnění soudit delikty spáchané členy vysokého učení; na oplátku měl povinnost odhalovat falešné studenty, ať už se jednalo o ty, kteří nebyli zapsaní v univerzitní matrice, nebo o studenty s mizivou účastí na přednáškách.⁸⁷ Propast mezi oběma stranami se nicméně ještě dlouho neuzavřela, o čemž svědčí nízký počet promovaných, které se pražské souměstí ve 14. století uvolilo vzít do svých služeb. Církev a vzácněji královská rada tedy pro *scolares* nadále zůstávaly prakticky jediným kariéřním východiskem.⁸⁸

⁸⁵ Srov. Jacques VERGER, *Les étudiants slaves et hongrois dans les universités occidentales (XIIIème-XVème siècles)*, in: *L'Eglise et le peuple chrétien dans les pays de l'Europe du Centre-est et du Nord (XIVème-XVème siècles)*, Rome 1990, s. 83-106. O Jenštejnově pobytu v Paříži viz také Jacques LE GOFF, *Un étudiant tchèque à l'université de Paris au XIVème siècle*, RES 24, 1948, s. 143-170.

⁸⁶ „Nisi fortan michi quis velit invertere pro culpa, quod universitatem Parisiensem Pragensi pretuli et ipsius Parisiensis universitatis supposita suppositis Pragensis universitatis in vita et doctrina prestanciora nonnumquam predicavi. Absit a me, ut tam decore matris mee et alpe graciositatem tamquam filius degener abscondam.“ List z 25. dubna 1372, Jaroslav KADLEC (ed.), *Leben und Schriften des Prager Magisters Adalbert Rankonis de Ericinio*, s. 269-270.

⁸⁷ Ivan HLAVÁČEK, *Jeden dokument k vztahu university a pražských měst v druhé polovině 14. století*, AUC-HUCP 21, 1961, s. 89-96 (text narovnání na s. 93-95).

⁸⁸ Jak ukazuje Michal SVATOŠ, *Město a univerzita*, in: *Škola a město, Documenta Pragensia XI*, 1994, s. 40-46.

Za této situace pražské reformní hnutí zůstávalo dlouhou dobu k národnostní otázce indiferentní. Konrád Waldhauser pocházel z Horních Rakous a kázal ve svatohavelském kostele německy⁸⁹ a jeho moravský žák Milíč z Kroměříže šel v jeho šlépějích: sám kázal střídavě německy u Panny Marie před Týnem, latinsky na synodách a česky u svatého Mikuláše nebo později u svatého Jiljí⁹⁰. Tato trilingvní praxe dokládá, že pražské reformní hnutí přesahovalo bariéry jednotlivých národností a zasahovalo značnou část německy mluvících elit v hlavním městě. Například v Celetné ulici pobývala na konci 70. let 14. století komunita osmi kleriků, kteří přejali Milíčovy myšlenky a v níž fungovali vedle sebe Němci i Češi.⁹¹ Na univerzitě ostatně ty nejmělejší názory zastávali cizí mistři, Němci nebo Poláci, jako například Matouš z Krakova, který v Praze formuloval stěžejní myšlenky své eklesiologie a přilákal sem početné polské studenty.⁹² Češi naopak dosud zůstávali nepočtení a méně podnikaví, projevovali úzkostlivý respekt k ortodoxii a snažili se předejít sebemenšímu pobouření.

Musíme tedy počkat až do poloviny 80. let 14. století, abychom na univerzitě zaznamenali počátky formování národního vědomí. Mezinárodní rozměr pražské univerzity by bývalo ještě mohlo posílit velké schizma. Jan z Jenštejna po jistou dobu choval naději, že přenese na vltavské břehy pařížské vysoké učení a z Prahy vybuduje intelektuální metropoli poslušnou Římu: „Kéž nebesa dají a Čechy se obohatí o kořist

⁸⁹ Z tohoto důvodu odmítl jistého notáře, který přišel zaznamenat jedno z jeho kázání, ale protože byl *purus Bohemus*, nedovedl mu porozumět: „Sed mirandum est omnibus lectoribus scripture presentis quod ille publicus notarius de quo hic scribunt cum nominaretur, fuit inventus purus Bohemus et ego predicaveram teutonice et scripserat tantum ea que captiosi fratres suggererant...“ *Apologia*, Karl Höfler (ed.), FRA-SS VI, 2, Wien 1865, s. 29.

⁹⁰ Podle spisu *Vita Milicii* měl právě tehdy podstoupit studium němčiny: „Et ita erat sollicitus de salute populi, quod licet numquam in juventute teutonicum profecerat, volens ergo majorem populum domino suo acquirere, cepit jam in senectute studiose idioma teutonicale inquirere a suo scholari, et ab aliis, quibus notum erat, et multoties totum sermonem, quem praedicare debebat, in teutonico conscripsit, et sic incepit in teutonico praedicare...“ (*FRB*, sv. 1, Praha 1873, s. 408.) Je nicméně pravděpodobné, že ji ovládl již dříve, jak se domnívá David MENGEL, *A Monk, a Preacher and a Jesuit*, in: Zdeněk V. David – David R. Holeton (ed.), *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, sv. 5, Praha 2004, s. 33–55, zde s. 46–47.

⁹¹ Václav V. TOMEK, *Dějepis města Prahy III*, Praha 1875, s. 345–346.

⁹² Matthias NUDING, *Matthäus von Krakau. Theologe, Politiker, Kirchenreformer in Krakau, Prag und Heidelberg zur Zeit des Grossen Abendländischen Schismas* (Spätmittelalter und Reformation 38), Tübingen 2007.

z Francie!“ prohlásil tehdy nestydatě.⁹³ Politická situace však jeho plány rychle obrátila vníveč. Oslabení Čech, které byly čím dál méně způsobilé vykonávat správu Říše, našlo svůj výraz v rostoucí moci univerzit ve Vídni a Krakově, které konkurovaly pražskému vlivu.⁹⁴ K důsledkům této institucionální přeměny se přidávaly další a další změny lokálního rázu, které byly nepochybně méně nápadné, ale jejichž význam se ve střednědobém hledisku neukázal o nic méně rozhodující.

Od předposledního desetiletí 14. století se pouta mezi českým „národem“ a místním prostředím počínala utužovat. Po vzoru panovníka se šlechta a měšťané už nezdráhali poskytovat podporu univerzitám, což manifestovali formou velkorysých dotací.⁹⁵ Kolem roku 1390 tak například jeden z mála mistrů pocházejících z domácího měšťanstva Jenek Vaclavův z Prahy vybudoval z vlastních prostředků kolej, kterou vyhradil pouze příslušníkům českého „národa“.⁹⁶ A když roku 1391 slezský rytíř Hanuš z Mühlheimu a český kupec Kříž založili Betlémskou kapli, podali tak jasné svědectví o mocné sociální přitažlivosti univerzity, neboť patronátní právo v nové fundaci měli držet tři nejstarší čeští členové Karlovy koleje po dohodě se staroměstským purkmistrem (*magister civium*). Poprvé se tedy oficiální představitelé městské obce měli blíže seznámit se *scolares* své národnosti.⁹⁷ Není pochyb, že tato integrace do společensko-politického rámce hlavního města vedla ve svých důsledcích k přestavbě intelektuálních elit do jednotlivých frakcí a ke klientelismu. Nelitostný boj, jemuž se od 80. let 14. století oddávali Václav IV. s Janem z Jenštejna, podnítil spor o loajalitu mezi mistry, kteří byli sevření mezi svou věrností diecézní církvi a svou solidaritou se zájmy panovníka. Na univerzitě tehdy vystoupila královská strana, jejímž nejvýraznějším

⁹³ „O utinam Francia spoliata ditaretur Boemia...“ Arcibiskupův list Václavovi IV. z roku 1381, in: Henri Denifle – Émile Châtelain (ed.), *Chartularium Universitatis Parisiensis* III, s. 1642. K tomuto záměru viz Zenon KALUZA, „*Translatio studii*“. *Kryzys Uniwersyte-tu Paryskiego w latach 1380-1400 i jego skutki*. *Kryzys*, *Studia Mediewistyczne* 15, 1974, s. 71-108.

⁹⁴ Srov. Adam VETULANI, *Les origines et le sort des universités de l'Europe centrale et orientale fondées au cours du XIVème siècle*, in: Jacques Paquet – Jozef Ijssewijn (ed.), *Les universités à la fin du Moyen Age*, Louvain 1978, s. 148-167.

⁹⁵ Michal SVATOŠ, *Husitští mecenáši pražské univerzity*, HT 2, 1979, s. 47-54. O odrazu tohoto procesu v prostoru města viz Olivier MARIN, *Les lieux du savoir*.

⁹⁶ O této osobnosti a její aktivitě viz František M. BARTOŠ, *Mistr Jenek z Prahy*, *Jihočeský sborník historický* 9, 1936, s. 41-43.

⁹⁷ Srov. Otakar ODLOŽILÍK, *The Chapel of Bethlehem in Prague*, in: Günther Stökl (ed.), *Studien zur älteren Geschichte Osteuropas*, sv. 1, Graz – Köln 1956, s. 125-141.

mluvčím byl Vojtěch Raňkův z Ježova.⁹⁸ Některé univerzitní kliky se poté napojily na mocné politické frakce. To byl mimo jiné případ bratrstva Božího těla, v němž byl navázán svazek mezi představiteli univerzity a dvorem: toto bratrstvo, které sídlilo od roku 1382 na Novém Městě na místě dnešního Karlova náměstí, hrálo klíčovou roli v přimykání wyclifitů k panovnické politice.⁹⁹ Znáмым důsledkem této politizace byl okamžik, kdy se král, jeho páni a pražská města na podzim roku 1410 připojili k univerzitě ve snaze zrušit osobní předvolání Husa ke kurii.¹⁰⁰

Ačkoli se členové univerzity těšili takto privilegované společenské pozici, museli také přijmout za své některé tendence zrozené v městské společnosti, které jim doposud byly poněkud cizí: vlastenectví, trvalý zájem o aktuální dění a valorizaci české řeči. V Betlémské kapli se kázalo výhradně v češtině. Tuto výhradu lze jistě vysvětlit i demografickou převahou Čechů v okolní čtvrti, nevyhnutelně však musela přispívat ke stísněným pocitům Němců.¹⁰¹ Od té chvíle počíná identitu českých univerzitních mistrů zbarvovat germanofobie. Začínají Prahu opěvovat

⁹⁸ Jako dvorní teolog měl ve zvyku rozprávět s Václavem IV. o věcech duchovních, jak nás sám zpravuje ve své *Apologii* (Jaroslav KADLEC /ed./, *Leben und Schriften des Prager Magisters Adalbert Rankonis de Ericinio*, s. 279).

⁹⁹ K tomuto bratrstvu viz Miloslav POLÍVKA, *K šíření husitství v Praze (Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském v předhusitské době)*, FHB 5, 1983, s. 95–118.

¹⁰⁰ Jak udává Jan z Jesenice ve svém spise *Ordo procedendi in causa M. J. Hus*, in: Václav Novotný (ed.), *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, s. 227: „Tandem pendente termino citationis serenissimus princeps et dominus Wenceslaus, Romanorum rex et Boemie rex, nec non illustrissima domina et domina Zofia, regina Boemie, barones, univesitas studii Pragensis et civitates Antiqua et Nova Pragensis destinaverunt certos suos ambasiatores domino pape et dicto domino cardinali, iteratis vicibus supplicantes, ut personalem huiusmodi citationem relaxarent...“ Věrohodnost těchto listů předaných jménem krále, královny a skupiny předních pánů (které vydal František PALACKÝ, *Documenta*, č. 30, s. 409–415) byla zpochybněna u Božena KOPIČKOVÁ – Anežka VIDMANOVÁ, *Listy na Husovu obranu z let 1410–1412. Konec jedné legendy?*, Praha 1999, dle mého názoru však ne dostatečně přesvědčivě.

¹⁰¹ Ludolf Zaháňský například Václavovi IV. vyčetl, že dal v Praze zakázat kázání v němčině: „Lingua Allemanorum sive Teutonicorum in illis diebus in civitate Pragensi quasi proscripta fuerat, dum verbum Dei in lingua eadem in parochiis civitatis ejusdem predicari, ut ante solitum fuerat, superiorum autoritas prohibebat.“ (Citováno u Franz MACHILEK, *Ludolf von Sagan und seine Stellung in der Auseinandersetzung um Konziliarismus und Hussitismus*, München 1967, s. 155.) Také Matyáš z Lehnice ve svém spisu *Postilla super epistolas dominicales* nařiká, že „defectus predicationum verbi Dei et sermonum in lingua theutonico“ (citováno u Adolph FRANZ, *Matthias von Liegnitz und Nicolaus Stör von Schweidnitz*, Der Katholik 1, 1898, s. 8, pozn. 1).